

ไทย-ลานนา ล้านนา-ไทย : ประวัติศาสตร์นิพนธ์ สถาปัตยกรรมล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 25–พ.ศ. 2549)

Thai-Lanna : The Historiography of Lanna Architecture
(20th century–2006)

กัญญพัทธ์ พจนะลาวัญญ์

อาจารย์ สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Pinyapan Potjanalawan

Lecturer, Social Studies Department, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Lampang Rajabhat University. Thailand.

คำสำคัญ :

ประวัติศาสตร์นิพนธ์;
สถาปัตยกรรมล้านนา

Keywords :

Historiography;
Lanna architecture

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งเน้นอธิบายประวัติศาสตร์นิพนธ์ของ “สถาปัตยกรรมล้านนา” อันเป็นรูปแบบหนึ่งของสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะและถือว่ามรดกในตัวเองสูง งานเขียนนี้ตั้งอยู่บนแนวคิดที่ว่า ประวัติศาสตร์นิพนธ์ย่อมเชื่อมโยงอยู่กับโลกทัศน์และความรู้สึกนึกคิดของผู้ประพันธ์ซึ่งไม่อาจแยกได้จากโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่มีการแปรเปลี่ยนไปตลอดเวลา ในที่นี้จึงใช้การอธิบายด้วยแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ (Historical approach) เพื่อทำความเข้าใจการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนา ที่คลี่คลายไปตามยุคสมัยในข้อเขียนประวัติศาสตร์ รวมถึงบริบทที่งานเขียนนั้นปรากฏอยู่ ประโยชน์ของการศึกษาแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ก็คือ ทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เชื่อมโยงกับลักษณะเฉพาะของยุคสมัย ขณะที่ข้อจำกัดของแนวการศึกษาเช่นนี้ก็คือ การเข้าถึงหลักฐานขั้นต้นที่หากว่าไม่สามารถมีข้อมูลมากพอ อาจทำให้ไม่สามารถอธิบายผ่านบริบทที่ซับซ้อนได้

หน้าตรงข้าม : วัดเจดีย์
เจ็ดยอด จังหวัดเชียงใหม่
ที่มา : “วัดเจดีย์เจ็ดยอด
เชียงใหม่,” ภ.002 สบ.2 2-
38, สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ.

ขอบเขตของการศึกษาด้านพื้นที่ครอบคลุมสถาปัตยกรรมล้านนาใน 8 จังหวัดภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน ขณะที่ช่วงเวลาที่ทำศึกษานั้น นับเริ่มตั้งแต่การศึกษาประวัติศาสตร์แบบตะวันตก ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 จนมาถึง พ.ศ. 2549 ที่ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงการเมืองร่วมสมัยครั้งใหญ่ นั่นคือ การ

รัฐประหาร ปลายปีเดียวกันยังมีการจัดงานมหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ที่เชียงใหม่ ที่มีแกนกลางของงานอยู่ที่หอคำหลวง อันเป็นสถาปัตยกรรมล้านนาที่มีความโดดเด่นเป็นอย่างยิ่ง ภายใต้โครงสร้างการเมืองที่รวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางเป็นระยะเวลาเกือบ 100 ปี ท้องถิ่นในดินแดนที่เรียกว่าล้านนา เริ่มสร้างพลังการต่อรองทางการเมืองและเศรษฐกิจมากบ้างน้อยบ้าง แต่ก็มีข้อจำกัดด้วยนโยบายการรวมศูนย์ของรัฐและงบประมาณที่จำกัด อย่างไรก็ตาม เราอาจพบว่าปัญหาการรวมศูนย์อำนาจทางวัฒนธรรมมีได้อยู่ที่กรุงเทพฯ เท่านั้น อาการดังกล่าวยังเกิดกับเชียงใหม่ที่มีความเหนือกว่าจังหวัดอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นงบประมาณสนับสนุนจากส่วนกลาง การมีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา หรือกระทั่งการลงทุนที่ขยายตัวมากับการท่องเที่ยวและงานภาคบริการ ทำให้โครงการและการศึกษาสถาปัตยกรรมล้านนาจึงมีอำนาจเหนือกว่าพื้นที่อื่น ๆ

หลักฐานที่ใช้อ้างอิงมาจากเอกสารประเภทบทความและหนังสือที่สร้างชุดองค์ความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมล้านนา ที่เริ่มอย่างเป็นขั้นเป็นอันโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ใน *ตำนานพุทธเจดีย์* (2469) และหนังสือเอกสารต่าง ๆ อีกจำนวนมากที่เป็นงานนิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นผลงานนักวิชาการท้องถิ่นหรือจากต่างถิ่น ไม่เพียงเท่านั้น เอกสารสรุปและเอกสารประกอบการสัมมนาเกี่ยวกับองค์ความรู้สถาปัตยกรรมล้านนาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2520 รวมถึงหนังสืออนุสรณ์งานศพ และอนุสรณ์ที่ระลึกในวาระต่าง ๆ ที่ได้จัดวางและผลิตซ้ำองค์ความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมล้านนาสู่สาธารณชนก็จะทำให้เราเห็นบริบทที่เคลื่อนไหว ส่วนสุดท้ายก็คือ องค์ความรู้ที่เกิดจากการค้นคว้าวิจัยในสถาบันการศึกษา นั่นคือ วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่เริ่มอย่างช้าใน พ.ศ. 2535 และรายงานวิชาการศึกษาเฉพาะเรื่อง นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาศิลปะไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นอย่างช้า ที่จะกลายเป็นฐานความรู้สำคัญเกี่ยวกับศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาอีกแหล่งหนึ่ง

Abstract

This article focuses on the historiography of Lanna architecture, the form of specific architecture that has its own dynamic change. This paper bases on the concept that the historiography should relate with the world view and the mentality of the author that cannot be separated from the structure of politics, economics and society. Historical approach is used at the methodology of this analysis to understand the construction of knowledge about Lanna architecture that has changed along the

time. The evidences are the historical documents and the contexts surrounding the documents. The benefit of historical approach is the way to understand the historiography that link to the specific phenomenon of the time. The limitation is the access to the primary source. The less information it gets, the less complex explanation it is.

The area of this study covers on 8 provinces in Northern Region such as Chiangmai, Lampang, Lamphun, Chiangrai, Phayao, Phrae, Nan and Maehongson, while the period is around 20th century when the starting of Western discipline of historiography to 2009, the time of great change of Thai contemporary politics-Coup d'etat. In the same year Chiangmai is the location of the "Royal Flora Ratchapruek 2006" and the center of the fair is the location of "Hor khum Luang" (royal palace) that is very magnificent architecture there. The structure of centralization of the Central Government for 100 years, the localities called Lanna have seek to empower themselves in many ways but the great obstacles are the centralization policy and the limited budget. However not only Bangkok has been centralized but Chiangmai another big city in the north which has got the great advantage from more budget for construction of the universities, colleges with their resources. Moreover; the investment of the private sector for tourism and services that make the projects and the studies of Lanna architecture dominated all the northern region.

The evidences for reference come from documents like the articles, books that has constructed knowledge about Lanna architecture. The first document is "Tam Nan Bhudda-Jedi" (Buddhist stupa legend, 1926) by Prince Damrong and many of the books from local and national scholars. Moreover; there are the documents from the seminar since 1980s and the commemorative books that contain and reproduce the articles about Lanna arts and architecture to the public continuously. Finally, the knowledge from the researches from the academic institutes such, the thesis of the master degree in history of architecture, faculty of Architecture, Silpakorn university in 1992 and the individual study the students from Thai art major,

Faculty of fine arts, Chiangmai university at least in 1990s that would be the another knowledge of Lanna arts and architecture.

ปัญหาว่าด้วยความรู้และความไม่รู้เกี่ยวกับล้านนา

โดยรูปศัพท์แล้วคำว่า “ล้านนา” เพิ่งถูกใช้อย่างแพร่หลายในทศวรรษ 2530 นี้เอง แต่ความรู้เกี่ยวกับดินแดนดังกล่าวอาจนับเริ่มมาจากสมัยอยุธยาที่ตกทอดผ่านทางเอกสารทางประวัติศาสตร์ กระทั่งกฎหมายตราสามดวงผ่านความสัมพันธ์เชิงการเมือง¹ ชุดคำที่รัฐบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาใช้เรียกล้านนามาก่อน ได้แก่ “ยวน” “โยน” และ “โยนก” หรือบางครั้งก็เรียกรวมเป็น “ลาวยวน” “ลาวโยน” และ “ลาวโยนก” หรือเรียกตามดินแดนว่า “โยนก” “โยนกประเทศ” “โยนประเทศ” และ “โยนรัฐ” ชุดคำเหล่านี้มักจะปรากฏในรูปแบบภาษาเขียน วรรณกรรมและคัมภีร์ทางศาสนามากกว่า² ขณะที่การรับรู้ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี-ต้นกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา สยามได้มีประสบการณ์ตรงจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดขึ้นในฐานะที่หัวเมืองดังกล่าวกลายเป็นประเทศราชในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 คำว่า “คนลาว” และ “เมืองลาว” ก็เป็นที่ใช้กันกว้างขวาง³ ในรัฐสมัยใหม่ การตระหนักถึงการมีอยู่ของตัวตน “ล้านนา” อยู่บนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับดินแดนในพระราชอาณาเขตของสยามแล้ว มีการใช้คำว่า “ลานนา” อย่างแพร่หลายหลังจากที่พระประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ได้เรียบเรียง *พงศาวดารโยนก* อันเป็นประดุกัมภีร์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ของดินแดนทางเหนือเผยแพร่ออกไป กล่าวกันว่าความรู้ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในขณะนั้นว่า เป็นหนังสือชั้นมูลฐานที่ผู้สนใจเกี่ยวกับบ้านเมืองแถบนั้นต้องศึกษาเป็นปฐมมูลเสียก่อน มีการตั้งข้อสังเกตว่าการเลือกใช้คำว่า “ลานนา” นั้นเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการลบความรู้ว่าเป็นลาวออกไป⁴ คำนี้กลับทรงพลังมากขึ้นอีกเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า “ลานนา” เป็นคำที่คู่กับ ลานช้าง ใช้เรียกอาณาเขตภาคพายัพ หมายความว่า ทำเลทำนา⁵ อย่างไรก็ตาม ยังพบว่ามีการใช้คำว่า “คนเมือง” ที่ใช้เรียกคน “ตัวเมือง” ที่ใช้เรียกอักษรล้านนา ซึ่งเป็นการระบุอัตลักษณ์โดยคนในดินแดนนี้เอง ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับคำที่ใช้เรียก “ล้านนา” นั้นล้วนเป็นปัญหาของการระบุอัตลักษณ์ที่สับสนและซับซ้อนในตัวของมันเอง เพื่อความเข้าใจของคนร่วมสมัย ในที่นี้จะใช้คำว่า “ล้านนา” ในชุดคำว่า “สถาปัตยกรรมล้านนา” เป็นหลัก และขอให้ผู้อ่านตระหนักถึงปัญหาของคำว่า ล้านนา ดังที่กล่าวไปแล้ว

ศิลปะเชียงแสน รากความรู้ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาจากใต้ร่ม ธงสยาม

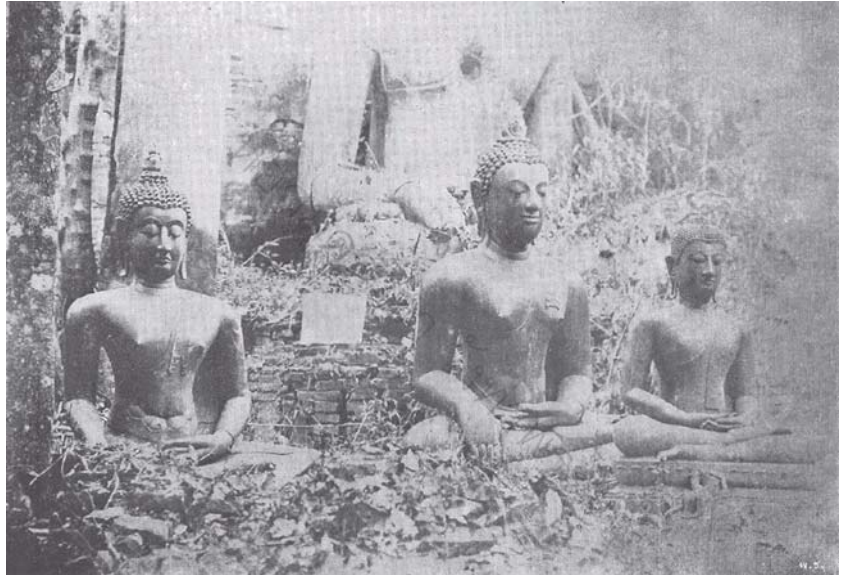
พงศาวดารโยนก⁶ ได้ตีพิมพ์ลงหนังสือ *วชิรญาณ* เป็นตอน ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. 2441-2442 และมีการเรียบเรียงใหม่แล้วรวมพิมพ์เป็นเล่มจำหน่าย เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. 2450 มีการกล่าวถึง “เมืองเชียงแสน” และ “ชาวเชียงแสน” ที่ผูกกับตำนานและโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ชาติไทย ที่กล่าวถึงพระเจ้าไชยศิริเชียงแสนเดินทางลงใต้มาสร้างเมืองกำแพงเพชร และสืบเชื้อสายไปถึงพระเจ้าอู่ทอง ดังนั้น การตีความเช่นนี้ได้ทำให้เชียงแสนกลายเป็นเมืองอู่อารยธรรมโบราณของสยามไปด้วย การค้นพบโบราณวัตถุอย่างพระพุทธรูปจำนวนมากพร้อมกับร่องรอยของกำแพงเมือง คูเมือง เจดีย์เก่า ฐานของวิหาร ในสมัยที่วิชาการทางโบราณคดียังอยู่ในขั้นเริ่มต้น ทำให้เชียงแสนกลายเป็นเมืองในอุดมคติของนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปะ

ข้อเขียนที่ตีพิมพ์การศึกษาศิลปสถาปัตยกรรมเริ่มอย่างจริงจังก็ในช่วงปลายของระบอบสมบูรณาสิทธิราชย์แล้ว นั่นคือ *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* (2469)⁷ โดยสมเด็จพระยาตำราธิราชฯ นามของ “พุทธเจดีย์” มิได้หมายถึงเพียงสถูปเจดีย์ที่เรารู้จักเพียงอย่างเดียว แต่หมายรวมไปถึงเครื่องหมายที่ใช้ระลึกถึงพุทธเจ้า 4 ประเภท นั่นคือ พระธาตุเจดีย์, บริโภคเจดีย์, ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ ในตัวบทจะเน้นการอธิบายพระธาตุเจดีย์ คู่ไปกับอุเทสิกะเจดีย์ นั่นคือ พระพุทธรูป สมเด็จพระยาตำราธิราชฯ ทรงเรียกศิลปะล้านนาที่สัมพันธ์กับชุดความรู้ทางประวัติศาสตร์ยุคนั้นว่า “สมัยเชียงแสน” โดยนับเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 1600 ตามที่พระองค์เข้าใจว่า พระเจ้านรุตมหาราชได้มาปกครองล้านนาในเวลานั้น พระสถูปเจดีย์ได้รับคำอธิบายอย่างกว้าง ๆ ถึงลักษณะรูปแบบทางกายภาพที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นแบบฉบับก็คือ “พระสถูปสร้างเป็นอย่างลังกาเป็นพื้น” เช่น พระเจดีย์หลวง, พระสถูปวัดพระสิงห์, พระสถูปวัดเวียงสวนดอก⁸ รวมไปถึงพระธาตุหริภุญชัย, พระธาตุสุเทพ และพระธาตุลำปางหลวง ด้วยพระองค์สรุปว่า เป็นสถูปสร้างสมัย “ประเทศลานนา” คำอธิบายยังได้แบ่งยุคเพิ่มขึ้นอีกที่อยู่ขาดจากสมัยประเทศลานนายุคทอง นั่นก็คือ สมัยเมื่อฝีมือช่างเสื่อม “เดิมาก็เห็นจะงาม (หรือบางทีจะทำแบบอย่างอื่นก็เปนได้) แต่เมื่อหักพังแล้วปฏิสังขรณ์ใหม่ในชั้นหลังต่อมาทำในสมัยเมื่อฝีมือช่างเสื่อมเสียแล้ว ก็กลายเป็นรูปทรงอย่างเช่นเรียกกันว่า **พระเจดีย์ลาว**” (เน้นข้อความโดยผู้เขียน)⁹

ไม่แน่ว่า มีการใช้คำว่า “เจดีย์ลาว” จากที่ไหนมาก่อนหรือไม่ แต่ในบริบทนี้ ถือว่ามีความหมายในเชิงลบ นั่นคือ การตีความฝีมือช่างที่ “เสื่อม” เข้ากับคำว่า “เจดีย์ลาว” หรืออาจมองในอีกมุมหนึ่งได้ก็คือ การแยกยุคสมัยที่รุ่งเรือง ได้แก่ ช่วง “ประเทศลานนา” ที่มีรูปแบบศิลปะสมัยเชียงแสน กับสมัยที่เสื่อมลงแล้วอย่างสมัย “ลาว” นอกจากนั้นเป็นการ

กล่าวถึง “พระปรางค์วัดเจติยเจ็ดยอด” ที่สันนิษฐานว่าจำลองมาจากแบบพระปรางค์ในอินเดียจากพุทธยา เสนอน่าจะอยู่ในยุคเก่าแก่ก่อนสมัยทริภุชชัย¹⁰ ขณะที่รูปแบบอื่นยังพบเจติยวัดพระยืนที่เมืองลำพูนที่เห็นว่าสร้างตามแบบอานันทเจติยที่เมืองกุมา¹¹

พระพุทธรูปที่เมือง
เชียงใหม่
ที่มา : สมเด็จพระ
ดำรงราชานุภาพ, ตำนาน
พุทธเจติยสยาม (พระนคร :
โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒ-
ธนากร, 2469), 101.

ความรู้ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 : ท้องถิ่นนิยมรุ่นบุกเบิก

หลังจากความเอาใจใส่ของรัฐหลังการตรา พระราชบัญญัติ ว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477 เป็นต้นมา ยังไม่พบความเคลื่อนไหวในการศึกษาโดยคนท้องถิ่นมากนัก จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา พบว่ามีการก่อตัวของความคิดแบบท้องถิ่นนิยมอันเป็นการจัดรูปความสัมพันธ์ที่แตกต่างจากความคิดรวมศูนย์กลางอยู่ที่เมืองหลวงแบบชาตินิยมในทศวรรษ 2480 แต่เป็นการย้อนกลับไปสู่การสร้างพลังต่อรองทางอำนาจในบ้านเกิดของตน เป็นการสร้างปฏิบัติการทางสังคมเพื่อต่อรองท้าทายและหาทางออกให้กับท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ¹² กระแสท้องถิ่นนิยมนี้ได้มีพลวัตไปตามบริบททางประวัติศาสตร์ เราพบว่า แม้จะเคยมีการรวมปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเกี่ยวกับสภาพของจังหวัดต่าง ๆ¹³ ที่เพิ่งได้รับเลือกตั้งมา แต่ก็เป็นลักษณะที่เป็นไปเพื่อนำข้อมูลไปวางนโยบายรวมศูนย์อยู่กับรัฐบาลกลางมากกว่า สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมก็คือ การเกิดสำนึกร่วมกันของความเป็น “ชาวเหนือ” จากการก่อตั้งสมาคม

ชาวเหนือในปี 2489¹⁴ จนถึงมีการจัดทำนิตยสารในชื่อว่า *โยนก*¹⁵ ในปี 2490 โดยมี แสน ธรรมยศ (2457-2495) นักคตินักเขียนชาวลำปางเป็นบรรณาธิการ โดยมีคณะทำงานหลักมาจากสายตระกูลนิมมานเหมินท์-ชุตินา ต่อมาไกรศรี นิมมานเหมินท์ ก็ได้จัดทำหนังสือพิมพ์ *คนเมือง* ในปี 2496 สอดคล้องกับการขยายตัวของเทคโนโลยีการพิมพ์และตลาดหนังสือพบว่า เริ่มมีการนำตำนานวัดออกมาตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ เช่น ผลงานการรวบรวมของ สงวน โชติสุขรัตน์ *วัดพระสิงห์ นครเชียงใหม่* (2497) *ตำนานเมืองเหนือ* (2498) นอกจากนั้นยังกล่าวได้ว่า เป็นยุคที่ภาคเหนือโดยเฉพาะจังหวัด เชียงใหม่ได้รับการสร้างภาพลักษณ์ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวอันน่ามหามายปอง เป็นดินแดนแห่งผู้หญิงงาม ดอกไม้สวย ภาพผืนดงกล่าวถูกส่งออกและแพร่หลายไปทั่วประเทศ¹⁶ ในเวลาใกล้เคียงกันก็พบว่า เกิดกระแสการรณรงค์เรียกร้องให้สร้างมหาวิทยาลัยประจำภาคเหนือตั้งแต่ปี 2496¹⁷ การรับรู้ถึงดินแดนภาคเหนือในยุคนี้จึงเป็นดินแดนที่เข้าถึงได้ เชื้อเชิญ ยินดีต้อนรับ และผู้คนโอภาปราศรัย มิใช่ดินแดนอยู่อารยธรรมไกลโพ้นของชาติไทยที่มีแต่รัฐ ปูน โบราณสถาน โบราณวัตถุและซากปรักหักพังแบบเชียงแสน

แม้งานศึกษาช่วงนี้จะมีไม่มากนักแต่ก็พบว่า E. W. Hutchinson ได้เขียนบทความใน *วารสารสยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์* ปี 2495 เสนอว่า เจดีย์วัดเจ็ดยอดในเชียงใหม่สร้างขึ้นในยุคพระเจ้าติโลกราช ระหว่างปี 1998-2018 ข้อเสนอดังกล่าวหักล้างสิ่งที่สมเด็จพระ กรมดำรงราชานุภาพ ทรงวินิจฉัยว่าสร้างก่อน 200 ปีหน้านั้น¹⁸ นั้นได้ทำให้ความรู้และความสนใจเกี่ยวกับศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาค่อย ๆ ถ่างออกมาที่เชียงใหม่ยิ่งขึ้น ขณะที่การเกิดขึ้นของคณะสถาปัตยกรรมไทย และคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรในปี 2498¹⁹ จะกลายเป็นฐานสำคัญในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนาในเวลาต่อมา

ความรู้ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาได้เงาชาตินิยม

ทศวรรษ 2500 สถานการณ์การเมืองระหว่างประเทศที่ตึงเครียดในกรณีปราสาทพระวิหาร จนความขัดแย้งในพื้นที่ดังกล่าวยกระดับไปสู่การฟ้องในศาลยุติธรรมระหว่างประเทศในปี 2502²⁰ ได้กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมเกี่ยวกับความรู้ทางด้านโบราณคดีและศิลปะขึ้นอย่างลึกซึ้งและกว้างขวาง ได้แก่ การที่กรมศิลปากรจัดให้มีการประชุมสัมมนาทางโบราณคดีขึ้นที่จังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2503²¹ การประชุมสัมมนาทางวิชาการครั้งนั้นได้ครอบคลุมทุกอาณานิคมบริเวณความรู้ในขณะนั้นเกี่ยวกับสุโขทัยศึกษา มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อวงวิชาการประวัติศาสตร์โบราณคดีไทยอย่างชนิดที่ครั้งหลัง ๆ ไม่สามารถจะทำได้เทียบเท่าเลย²² มีการเกิดขึ้นของกฎหมาย *พระราชบัญญัติโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ* พ.ศ. 2504 ขึ้น แทนที่ฉบับ

ปี 2477 และฉบับปี 2486 เพื่อเพิ่มโทษ ในสถานการณ์ที่พบว่า มีการลักลอบ นำโบราณวัตถุและศิลปวัตถุออกนอกประเทศ พร้อมทั้งปรับปรุงการปฏิบัติ จัดการเกี่ยวกับการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและโบราณคดี มีผลให้เกิด กฎกระทรวง 6 ฉบับภายในปี 2504 ที่เข้าไปควบคุมดูแลการจัดการเกี่ยวกับ พิพิธภัณฑสถาน ว่าด้วยระเบียบของเจ้าหน้าที่และผู้เข้าชม รวมถึงการขนย้าย โบราณวัตถุที่เครื่องครัดมากกว่าเดิม

ในระดับภูมิภาค พบว่าที่เชียงใหม่ได้มีการจัดตั้งหน่วยศิลปากรขึ้น ใน พ.ศ. 2500 เพื่อดูแลและทำนุบำรุงโบราณสถานในเมืองเชียงใหม่ และยัง เริ่มจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้นภายในศาลาหลังเก่าของวัดเจติยหลวง ถือว่าเป็น พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติภาคเหนือแห่งแรก ได้ประกาศให้เป็นพิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504²³ ช่วงนี้เริ่มมีข้อถกเถียงกับการนิยาม ศิลปะสมัยเชียงใหม่ว่ามีเริ่มมีปัญหากับการกำหนดอายุทางศิลปะ ดังกรณี ที่ เอ. บี. กริสวอลด์²⁴ เสนอไว้เมื่อปี 2504 ในบทความที่ชื่อว่า “ทฤษฎีใหม่ เกี่ยวกับศิลปะทางภาคเหนือของประเทศไทย” ที่เห็นว่า การอธิบายศิลปะ เชียงใหม่ที่เน้นไปที่พระพุทธรูปแบบเดิม แบ่งเป็น “แบบเชียงใหม่รุ่นแรก” หรือ “แบบสิงห์” ตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 1300–1900 กับ “แบบเชียงใหม่รุ่นหลัง” ที่ยึดอยู่กับโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อกันเรื่องตำนานว่าด้วยราชธานีที่ เชียงแสน, ความสัมพันธ์กับพม่า และศิลปะปาละจากอินเดียนั้นมีปัญหา กริสวอลด์ชี้ให้เห็นความบกพร่องต่าง ๆ ได้แก่ การอ้างอิงโดยขาดการใช้ หลักฐานร่วมสมัย, การค้นพบว่า ศาสนสถานที่ได้อิทธิพลศิลปะแบบพม่านั้น อยู่ในยุคหลัง และการค้นพบหลักฐานฝั่งพม่าว่า ในยุคดังกล่าวอำนาจพม่า (พุกาม) นั้น ไม่ได้ข้ามแม่น้ำสาละวินมาถึง เขาเสนอว่า แทนที่จะแบ่งเป็น “แบบเชียงใหม่รุ่นแรก” และ “แบบเชียงใหม่รุ่นหลัง” ควรจะเปลี่ยนคำ นิยามใหม่ นั่นคือใช้คำว่า “สกุลช่างเชียงใหม่” แทนแบบเชียงใหม่รุ่นหลัง นอกจากนั้นยังฟันธงว่า แบบเชียงใหม่รุ่นแรกไม่มีอยู่ หากจะมีอยู่ก็ควรเป็น ศิลปะแบบพริญชัยมากกว่า ขณะที่พระพุทธรูปแบบสิงห์ที่เคยเชื่อกันว่าสร้าง กันมาก่อนหน้ายุคนั้น ก็ให้ความเห็นว่า น่าจะถูกสร้างขึ้นมาในยุค “สกุลช่าง เชียงใหม่” มากกว่า ข้อเสนอจึงจึงเป็นการลดความสำคัญของคำอธิบาย เกี่ยวกับ “ศิลปะสมัย เชียงแสน” ลง

พ.ศ. 2506 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ตีพิมพ์หนังสือ *ศิลปะในประเทศไทย* ของ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล แม้จะตามรอยการอธิบาย สถาปัตยกรรมผ่านพุทธเจดีย์ นั่นคือ พระพุทธรูปกับพระสถูปเจดีย์ แต่ในส่วน ของพระสถูปเจดีย์นั้นว่า ได้มีการจัดแบ่งยุคสมัยอย่างเป็นระบบมากขึ้น นั่นคือ การแบ่งอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมออกเป็น 3 ระยะ โดยเริ่มนับที่สมัย “พ่อขุนมั่งรายสร้างนครเชียงใหม่” เมื่อ พ.ศ. 1839 การกำหนดยุคสมัยที่ สัมพันธ์กับ “พ่อขุนมั่งราย” นี้ สะท้อนให้เห็นการให้ความสำคัญกับเชียงใหม่ที่

มากขึ้นกว่าเดิม ในเอกสารนี้ได้เริ่มปรากฏการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมอื่น นอกจากพระสุปฏิมัยเจดีย์ ซึ่งน่าจะเป็นครั้งแรก ๆ แต่ก็เป็นการกล่าวถึงอย่าง กว้าง ๆ ว่าโบสถ์วิหารในศิลปะแบบเชียงแสนที่ยังอยู่ในปัจจุบันนี้ส่วนมากเป็น สมัยหลัง โดยให้เหตุผลว่า เนื่องจากดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทยได้ ถูกประเทศพม่าเข้าครอบครองตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ลงมาจนถึง ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 บรรดาโบสถ์วิหารจึงมีอิทธิพลของศิลปะพม่าเข้าปน อยู่ รวมไปถึงการกล่าวถึงสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปในวิหาร²⁵

การศึกษาพระสุปฏิมัยเจดีย์ก็ยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการศึกษา ในปี 2510 พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ได้วิเคราะห์พระสุปฏิมัยเจดีย์ผ่านบทความ “เจดีย์ที่ เวียงท่ากาน” (อ.สันป่าตอง จ.เชียงใหม่) นับว่าเป็นการวิเคราะห์แบบ ศิลปกรรมเป็นเครื่องมือหลัก และประกอบด้วยเนื้อความที่เป็นอธิบาย รูปถ่ายแสดงหลักฐานของรูปทรงและการวิเคราะห์แบบศิลปะในรายละเอียด แบบที่อนุวิทย์เรียกว่า “รูปเรขาคณิต” (graphic)²⁶ ในปีเดียวกันได้มีการจัด สัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้านนาไทยที่เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 20-23 ตุลาคม 2510 ในครั้งนั้น ม.จ.สุภัทโรดม ได้เสนอเอกสารสัมมนา เรื่อง “สถาปัตยกรรมล้านนาไทย”²⁷ แม้จะเน้นสาระที่พัฒนาการของเจดีย์เป็นหลัก แต่ก็เห็นว่าครอบคลุมสถาปัตยกรรมหลายประเภทมากขึ้น และมีขอบเขตเขต พื้นที่และระยะเวลาอันกว้างขวางกว่าเดิม ในเชิงพื้นที่นั้นพิจารณาครอบคลุม ไปถึงพื้นที่ถึงอาณาเขตปัจจุบันของสหภาพพม่า ทางเหนือถึงยูนนาน ทาง ตะวันออกจรดแม่น้ำโขงหรือหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ในเงื่อนไขเวลา ก็ นับตั้งแต่ช่วงที่พญามังรายได้หรือพิชิตในพุทธศตวรรษที่ 19 ส่วนแนวคิดใน การกำหนดอายุนั้นถือว่าควรยึดหลักจารึกเป็นสำคัญ การศึกษาพระสุปฏิมัยเจดีย์ในครั้งนี้ เป็นการแบ่งเป็น 5 กลุ่มเจดีย์ที่แบ่งตามยุคสมัย คือ สุกุขช่วง ตรีภุมขัย, พระเจ้ากือนา, พระเจ้าติโลกราช, พระเมืองแก้ว และหลังช่วงพระ เมืองแก้ว บทความนี้ยังนำไปสู่การอธิบายสถาปัตยกรรมอื่น ๆ อย่างโบสถ์ วิหาร ศาลาบาตร และหอไตรด้วย นั่นคือ การเปรียบเทียบ ตำแหน่งและ หน้าที่ประโยชน์ใช้สอยโดยทั่วไปของโบสถ์ วิหาร และศาลาบาตรกับประเพณี ทางภาคกลาง โดยทำให้เห็นลักษณะเฉพาะของโบสถ์ทางภาคเหนือที่มีบทบาท น้อยกว่าวิหาร ส่วนศาลาบาตรนั้นพบว่ามีการใช้สอยไม่ต่างจากภาคกลาง²⁸ นอกจากนั้นยังมีการสันนิษฐานว่า หอไตรได้ถือกำเนิดมาอย่างน้อยก็ในสมัย พระเจ้าติโลกราชที่ได้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกใน พ.ศ. 2020 สมัย พระเมืองแก้วเรียก “หอมณเฑียรธรรม” หลักฐาน พ.ศ. 2124 เรียกว่า “ปิฎกขระ” หรือเรือนพระไตรปิฎก²⁹ บทความนี้จึงเป็นการให้ภาพรวมของ งาน “สถาปัตยกรรมล้านนาไทย” อย่างกว้างขวางที่สุดเท่าที่เคยทำมา

ปลายปี 2510 ยังพบว่า ชุมชนศึกษาวัฒนธรรม-โบราณคดียังออก ศึกษาและสำรวจทางโบราณคดีและทางวัฒนธรรมภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน เชียงรายและลำปาง ที่น่าสนใจคือจุดประสงค์ที่ว่า

ขณะที่สถานการณ์ร้ายแรง เนื่องด้วยเหตุผลทางการเมืองกำลังแผ่ขยายทั่วไปนั้น เราไม่รู้ว่าจะเกิดเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้นในแถบเมืองโบราณเมื่อใด เมื่อมีเหตุการณ์ไม่ปกติขึ้นก็ไม่อาจศึกษา และสำรวจได้โดยปลอดภัย เช่นทางภาคอีสานและบางแห่งในภาคใต้เป็นตัวอย่าง จึงต้องรีบศึกษาและสำรวจไว้เสียก่อน

และเหตุผลที่ว่า “...มีความสำคัญเกี่ยวกับพงศาวดารของชาติเป็นอย่างยิ่ง...”³⁰

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ ยังคงทำการค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นเขายังได้รับทุนจากมูลนิธิเอเซียสำหรับการค้นคว้าเรื่องเจดีย์เชียงใหม่ และได้เขียนบทความ “เจดีย์แบบพื้นเมืองเชียงแสน” (2510)³¹ ถือว่าเป็นการกลับมาให้ความสำคัญของคำว่า “เชียงแสน” อีกครั้ง โดยเฉพาะในครั้งนี้นั้นการอธิบายผ่านพระสุปเจดีย์เป็นหลัก ข้อเสนอตั้งอยู่บนข้อสันนิษฐานที่ยังอยู่ในมโนทัศน์ที่ว่า เชียงแสนคือเมืองอู่อารยธรรม นั่นคือ เมืองเชียงแสนได้เริ่มก่อนเมืองเชียงใหม่และหลังสมัยพระเจ้าติโลกราชลงมา แต่ในเวลาต่อมาเมืองเชียงแสนกลับกลายเป็น “เมืองชายเขต” ติดต่อกับโลกภายนอกน้อย บทบาทจึงลดลง ศิลปะจึงหยุดอยู่กับที่ ดังนั้น เจดีย์เชียงแสนจึงยังคงทำตามลักษณะประเพณีเดิมตลอดมา ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้เขาเชื่อว่า เจดีย์ในช่วงต้นเชียงใหม่ เฉพาะที่เป็นเจดีย์ทรงกลม น่าจะเป็นเจดีย์แบบพื้นเมืองเชียงแสน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า เจดีย์ทรงกลมพื้นเมืองเชียงแสน เป็นเจดีย์ของราชวงศ์มังราย ก่อนสร้างเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีวิวัฒนาการสูงสุดอยู่ที่เจดีย์พระธาตุวัดสวนดอก สมัยพญากือนา แม้เจดีย์พระธาตุทริภุญชัยก็ถือว่า ถูกบูรณะซ่อมแซมเปลี่ยนรูปแบบในสมัยพระเมืองแก้ว จากบทบาสดังกล่าว การเขียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนานั้นยังมีฐานสำคัญอยู่ที่กับงานทางโบราณคดีเสียมาก

ห้องถื่นนิยมที่เปิดพื้นที่การเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์

ต้นทศวรรษ 2520 รัฐบาลยังเผชิญกับปัญหาความมั่นคงเนื่องมาจากการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ ทำให้มีนโยบายปฏิบัติการทางวัฒนธรรมผ่านสถาบันการศึกษาและการให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม สิ่งที่รัฐบาลเดินหน้านักคือ การปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนครั้งใหญ่ในปี 2521 ผ่านพระราชบัญญัติคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2521 สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เเทงบประมาณสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในการก่อตั้งศูนย์วัฒนธรรมประจำจังหวัดเพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ภาษา และวัฒนธรรมของท้องถิ่น นำไปสู่การจัดประชุมสัมมนาด้านประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ห้องถื่นในจังหวัดต่าง ๆ อย่างคึกคัก ความเคลื่อนไหวดังกล่าวยังสัมพันธ์กับ

การวิจัยระดับอุดมศึกษาที่หันมาสนับสนุนโครงการวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นเพิ่มขึ้น อีกด้วย อาจกล่าวได้ว่า การสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในระดับ จังหวัดเพื่อสูงที่สุดในทศวรรษ 2520³² แต่ความรับผิดชอบในนามองค์กร กลับผูกอยู่กับราชการกระทรวงมหาดไทยในระดับภูมิภาค ที่แยกไม่ออกไป จากพื้นที่การปกครอง

จึงพบว่าการศึกษาศาสนาปัตยกรรมล้านนานั้นได้ขยายออกไป กว้างขวางกว่าเพียงตัวแบบศาสนสถาน ทั้งยังอยู่นอกโครงเรื่องประวัติศาสตร์ แห่งชาติมากขึ้น นั่นคือ มีการเปิดพื้นที่ศึกษาศาสนาปัตยกรรมในระดับครัวเรือน ระดับชุมชน ร่วมกับการให้ความสนใจด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นมากขึ้น ด้วย เช่น *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน* (2521) โดย อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และวิวัฒน์ เตมียพันธ์³³ งานนี้ได้เริ่มเก็บข้อมูลมาตั้งแต่ปี 2517 ให้ความสำคัญกับรูปแบบทางกายภาพของเรือนซึ่งสัมพันธ์กับโลกทัศน์และ ประเพณี รวมไปถึงสภาพแวดล้อมอันเป็นตัวกำหนดรูปแบบ การศึกษาเรือน ยังเป็นที่สนใจกันอย่างมาก ดังที่พบบทความในหนังสือที่ระลึกงานฌาปนกิจ ศพนายจาริก พงศ์พิพัฒน์ นางทิพย์ พงพิพัฒน์ ในปี 2521³⁴ ที่ให้ชื่อว่า *ศิลปล้านนาไทย* ประกอบด้วยบทความดังนี้ “เรือนไทยแบบดั้งเดิม” โดย อัน นิมมานเหมินท์, “เรือนแบบล้านนาไทย” โดย ไกรศรี นิมมานเหมินท์, “เรือนไทยโบราณทางภาคเหนือ” และ “เรือนไทยลื้อ” โดย เสนอ นิลเดช ที่น่าสังเกตก็คือ ยกเว้นไกรศรี ทั้งหมดเป็นนักวิชาการในสายวิชาการ สถาปัตยกรรมทั้งสิ้น และอาจนับเป็นบทบาทแรกเริ่มของพวกเขา ทั้งที่ก่อนหน้านี้ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้วนเป็นพื้นที่ของนักโบราณคดีและนัก ประวัติศาสตร์ศิลป์ ในปีเดียวกันในหนังสือ *เรือนแบบล้านนาไทย* อนุสรณ์ งานฌาปนกิจศพ นายบุญปั่น พงษ์ประดิษฐ์ ก็ออกมาผลิตซ้ำความรู้ในนาม ของไกรศรี นิมมานเหมินท์³⁵ ต่อมาก็เป็นบทความใน *ล้านนาปริทัศน์* หนังสือ เนื่องในวาระครบรอบปีคล้ายวันมรณางิมฮ้อ นิมมานเหมินท์ 2525³⁶ ประกอบด้วย “ความรู้พื้นฐานด้านลัทธิ ศาสนาและวัฒนธรรม” โดย ไกรศรี นิมมานเหมินท์, “การพัฒนาเวียงพิงค์ โดยร่างโครงผังเมือง พ.ศ. 2522” โดย ศาสตราจารย์อัน นิมมานเหมินท์, “ข้อสังเกตเกี่ยวกับ ปรัชญาวัตรธรรมนิกายมหายานในเจดีย์สถานบางแบบแห่งอาณาจักรล้านนา” โดย จุลทัศน์ พยาฆรานนท์, “สถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมและปฏิมากรรม ล้านนาไทยสมัยโบราณ” โดย เอ. บี. กริสโวลด์ และ “ศิลปสถาปัตยกรรม เชียงใหม่” โดย เสนอ นิลเดช บทความของเสนอเข้าใจว่าถูกนำไปพัฒนาต่อ เป็นหนังสือชื่อ *ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา* (2526) อีกด้วย นอกจากนั้นยังพบ บทความที่ทำการศึกษา “ตลาดพื้นบ้านล้านนาไทย” (2526) โดย อรศิริ ปาณินท์³⁷ พื้นที่ของการศึกษาจึงไม่ได้ติดอยู่กับการศึกษารูปแบบเจดีย์อีก ต่อไป ขณะที่สาขาวิชาศิลปะไทยเปิดการสอนใน คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อปี 2526³⁸ ซึ่งในเวลาต่อมาจะมีบทบาทในการ

สำรวจศึกษาศิลปะและสถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่กระจายตัวอยู่ทั่วภาคเหนือ
วิหารโถง ชุ่มโขง สกุลช่างลำปาง (2525?)³⁹ เป็นงานศึกษารูปแบบ
สถาปัตยกรรมที่ให้ความสำคัญกับการนิยามสกุลช่างลำปางผ่านวิหารโถง
ชุ่มโขง สถาปัตยกรรมล้านนาในเขตจังหวัดลำปาง อันได้แก่ วัดพระธาตุ
ลำปางหลวง และวัดปงยางคก

ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา (2526)⁴⁰ ของเสนอ นิลเดช
ประกอบด้วยการอธิบายถึงสถาปัตยกรรมประเภทสถูปเจดีย์กับประเภทอื่น ๆ
ในส่วนแรกเขาอธิบายแบบแผนของกลุ่มเจดีย์ที่สัมพันธ์กับช่วงเวลา เสนอได้
สร้างกฎเกณฑ์พิจารณาที่ละเอียด เสนอได้จัดให้เจดีย์ล้านนาเป็น 2 กลุ่มสกุล
ช่างใหญ่ คือ กลุ่มแรก “ละโว้-หริภุญชัย” หรือ “หริภุญชัย” ส่วนในกลุ่มของ
สกุลช่างล้านนานั้นได้ยึดเอาองค์ประกอบที่คิดว่าสำคัญส่วนเดียวมากำหนด
แบบกลุ่มเจดีย์ทั้งหมด องค์ประกอบนั้นคือ “เรือนธาตุ” ตามอย่าง
ที่ ม.จ.สุภัทรดิศ เคยเสนอไว้เมื่อปี 2510 แต่กรอบโครงของเขาไม่ได้เรียงเวลา
ตามสมัยเป็นแกนตั้ง แต่ลำดับตาม “แบบ” ของเจดีย์ ขณะที่สถาปัตยกรรม
อื่น ๆ ในศาสนสถานถือว่าได้รับการศึกษาน้อย เขาได้ทำให้คำอธิบายเรื่อง
วิหารไปได้ไกลมากที่สุดในขณะนั้นก็คือ การแจกแจงข้อสรุปส่วนผังบริเวณ
แผนผังอาคาร รูปทรง โครงสร้างหลังคาที่มีผลต่อแบบอาคารจนถึง
องค์ประกอบส่วนย่อยและลวดลายประดับต่าง ๆ⁴¹ ขณะที่ชุ่มประตู่วัด ที่
เรียกว่า “ประตู่โขง” ก็ชี้ว่าน่าจะพัฒนาการมาจากเจดีย์ทรงปราสาทสามชั้น
ซ้อนในพระพิมพ์หริภุญชัย⁴² สำหรับศิลปะประกอบสถาปัตยกรรมนั้นพบว่า มี
การศึกษาที่กว้างขึ้นจากผู้ศึกษาท่านอื่น ได้แก่ องค์ประกอบการตกแต่งเจดีย์
มารุต อัมรานนท์⁴³ ได้ขนานนามลายเครือเถาที่ประดับสถาปัตยกรรมว่า ลาย
เครือล้านนา ซึ่งใช้กันอย่างกว้างขวางในสมัยพระเจ้าติโลกราชลงมา เข้าใจว่า
ได้รับอิทธิพลมาจากจีนในเครื่องถ้วยและเครื่องลายครามจีนของราชวงศ์หยวน
และหมิง (พ.ศ. 1822-2187) สอดคล้องกับนักประวัติศาสตร์อื่น ๆ อย่าง
เสนอ นิลเดช⁴⁴ และพิริยะ ไกรฤกษ์⁴⁵ ลายเครือต่าง ๆ ได้รับอิทธิพลมา
3 รูปแบบนั้นคือ แบบช่อดอกบัว แบบช่อดอกโบทัน และแบบช่อดอก
เบญจมาศ โดยองค์ประกอบนั้นได้ประดับประดับส่วนต่างของอาคาร เช่น
เจดีย์ทรงปราสาท, มณฑปปราสาท (กุ) และชุ่มประตู่โขง

ต่อมา พ.ศ. 2527 พิเศษได้วิจารณ์งานของเสนอ ที่นำไปสู่การ
สังเคราะห์จนสามารถทำให้เห็นกรอบโครงของพัฒนาการได้กระจ่างมากขึ้น
นอกจากนั้นพิเศษยังกล่าวถึงแบบโครงสร้างและเทคนิคการก่อสร้างซึ่งมีการ
เขียนถึงน้อยมาก นั่นคือ วิธีการก่อสร้างเปิดช่องว่างแบบสันเหลื่อม
(corbelled arch) ในสมัยพญามังรายถึงพระเจ้าฝ้าย หลังจากนั้นสมัย
พระเจ้ากือนา ลงมาถึงพระเจ้าติโลกราชมีการก่อสร้างใน “แบบสันโค้งกลม”
หรืออาร์ค (arch) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นพัฒนาการโครงสร้างที่มีมาก่อน
อยุธยาจะรับมาใช้ในสมัยพระนารายณ์ (พ.ศ. 2199-2231) ตามแบบฝรั่งเศส

ขณะที่ล้านน่าน่าจะรับมาจากพุกาม⁴⁶ ข้อสังเกตของการผลิตงานในช่วงนี้ก็คือ เราจะพบว่าเริ่มมีการใช้คำว่า “ล่านนา” “ล่านนาไทย” และ “ล่านนา” อยู่ทั่วไป อันแสดงให้เห็นถึงความไม่ลงตัวและการยังไม่มีมาตรฐานกำหนดการใช้คำนี้ร่วมกัน ในที่สุดจะนำไปสู่ข้อถกเถียงใหญ่ในต้นทศวรรษ 2530

อำนาจการสถาปนาความรู้จากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น

ไม่ว่าจะเป็นเพราะความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกัน หรือจะเป็นประสบการณ์การทำงานเชิงวิชาการที่อยู่ในคนละฐาน กล่าวได้ว่า ผู้ที่มีอำนาจสถาปนาความรู้เกี่ยวกับศิลปสถาปัตยกรรมล่านนาที่ผ่านมา แทบทั้งหมดมาจากนักวิชาการและอาจารย์มหาวิทยาลัยจากส่วนกลาง แม้บางท่านจะเป็นชาวเหนือก็ตาม ความเฟื่องฟูในความรู้ทศวรรษ 2520 จึงนับได้ว่าถูกตั้งต้นจากสถาบันความรู้จากส่วนกลาง อาจกล่าวได้ว่า หน่วยอนุรักษ์ธรรมชาติศิลปกรรมท้องถิ่นในจังหวัดต่าง ๆ อันเป็นฐานที่มั่นของนักวิชาการท้องถิ่น แต่ก็ยังถือว่าพวกเขาไม่สามารถสถาปนาความรู้จนเป็นที่ยอมรับได้ในวงการวิชาการระดับชาติ หรือกล่าวได้ว่า ความรู้ท้องถิ่นยังมีสถานะที่เป็นชายขอบของความรู้จากสถาบันการศึกษาจากส่วนกลาง ดังที่เห็นได้จากงานสัมมนาวิชาการต่าง ๆ นักวิชาการจากส่วนกลางล้วนมีบทบาทเป็นผู้นำเสนอองค์ความรู้เสมอ ๆ ได้แก่ งานสัมมนา นครเชียงใหม่ : อดีต ปัจจุบันและอนาคต (2528)⁴⁷ อันเกี่ยวข้องกับลักษณะทางกายภาพตั้งแต่สถาปัตยกรรมไปจนถึงการอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ มีบทความที่น่าสนใจได้แก่ “นครเชียงใหม่ : แนวทางเพื่อการอนุรักษ์ ลักษณะด้านกายภาพของนครเชียงใหม่เทียบกับเมืองโบราณอื่น ๆ ในสภาพอดีตกาลและปัจจุบัน” โดย ทิพา ศุภจรรยา, “ภูมิหลังทางวัฒนธรรมการสร้างบ้านแปงเมืองเชียงใหม่ของพระเจ้ามังราย” โดย วิวัฒน์ เตมียพันธ์ุ, “ลักษณะอาคารในเขตคูเมือง วัด บ้าน ฯลฯ และสภาพแวดล้อมแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน” โดย สามารถ สิริเวชพันธุ์, “การอนุรักษ์กับการพัฒนาเชียงใหม่” โดย วีระ สัจกุล, “ปัญหาและแนวทางอนุรักษ์นครเชียงใหม่ งานสำรวจและข้อเสนอ” โดย สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และ “แนวทางที่กรมศิลปากรจะให้การอนุรักษ์เมืองเชียงใหม่ต่อไปในปัจจุบันและอนาคต” โดย สุวิชัย รัศมิภูติ

งานที่มีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์สถาปัตยกรรมล่านนาอย่างยิ่ง ก็คือ “สถานภาพล่านนาศึกษา : สถาปัตยกรรมล่านนา (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล่านนา)” (2529)⁴⁸ ของ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ที่นำเสนอในการสัมมนาเรื่อง “สถานภาพล่านนาศึกษา” จัดโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับเป็นการบุกเบิกให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์นิพนธ์สถาปัตยกรรมล่านนาอย่างจริงจัง และงานนี้จะถูกนำไปปรับขยายและผลิตซ้ำดังจะกล่าวต่อไป

ยังพบว่ามิงงานสัมมนาล้านนาคติศึกษาศิลปกรรม 1-5 กุมภาพันธ์ ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยล้านนา ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ (2529)⁴⁹ ที่เน้นการศึกษาศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา อันมีอาณาเขตครอบคลุมในนอกพื้นที่เชียงใหม่ด้วยความร่วมมือจาก นักวิชาการจากส่วนกลางที่มีผลงานการศึกษามาก่อนหน้านี้ ได้แก่ “การศึกษา เพื่อการสร้างสรรค์ : วัดพระธาตุลำปางหลวงและวัดภูมินทร์” โดย อนุวิทย์ เจริญศุกุล, “ข้อสังเกตเรื่องเจดีย์เชียงใหม่และการแปลความหมายทาง ประวัติศาสตร์” โดย พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “สถาปัตยกรรมล้านนา” โดย สามารถ ศิริเวชพันธุ์, “สถาปัตยกรรมยุคทองของล้านนากับการประดับ ตกแต่ง” โดย มารุต อัมรานนท์, “แผนภาพตัวแบบการศึกษาสถาปัตยกรรม พื้นถิ่นในประเทศไทย” โดย อนุวิทย์ เจริญศุกุล, “คุณค่าของการศึกษาเรื่อง บ้านพักอาศัย (ล้านนา)” โดย วิวัฒน์ เตมียพันธุ์ ฯลฯ นอกจากนั้นสิ่งเหล่านี้ยัง สัมพันธ์กับการศึกษาสถาปัตยกรรมที่ไม่ใช่ศาสนสถานอย่างกว้างขวางขึ้นอีก

อนึ่ง การจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นตาม จังหวัดต่าง ๆ มีขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรีในปี 2527 โดยศูนย์กลางอยู่ที่ ราชการส่วนภูมิภาคที่มีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานและหัวหน้าหน่วย อนุรักษ์ฯ เป็นเลขานุการคณะกรรมการประจำหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติศิลปกรรมท้องถิ่น⁵⁰ หน่วยดังกล่าวตั้งอยู่ ณ สถาบันการศึกษาใน พื้นที่ ได้แก่ โรงเรียน 42 แห่ง วิทยาลัยครู (ปัจจุบันคือ มหาวิทยาลัยราชภัฏ) 30 แห่ง และวิทยาลัยพลศึกษา (ปัจจุบันคือ สถาบันการพลศึกษา) 3 แห่ง โดยมีเจตนารมณ์ที่จะให้การศึกษอบรมป้องกันต้นเหตุของการทำลาย ธรรมชาติศิลปกรรมท้องถิ่น, มีหน่วยงานดูแลเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาลุกลามเกิน แก่ไขและให้มีมาตรการในทางกฎหมาย สรุปได้ว่า สร้างหน่วยอนุรักษ์ที่เป็น ตัวแทนของรัฐส่วนกลางทำหน้าที่ให้ความรู้และควบคุมดูแลบทบาทดังกล่าว จึงเห็นได้ชัดว่า เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นเพื่อการพิทักษ์คล้ายกับหน่วยเฝ้าระวังทาง ศิลปะ-โบราณคดี มากกว่าที่จะมุ่งเน้นความเป็นเลิศทางวิชาการ

เมืองเก่าในอุดมคติ-เมืองเชียงใหม่

การขุดแต่งและบูรณะกำแพงเมืองเชียงใหม่ได้ความตื่นตัวอย่างมากในช่วง ปลายทศวรรษ 2520 นอกจากเมืองเชียงใหม่จะเป็นที่รู้จักกันดีในฐานะเมือง ท่องเที่ยวแล้ว ลักษณะที่โดดเด่นของเชียงใหม่ก็คือ การเป็นเมืองโบราณ สถานที่ดีารอยู่ร่วมกับชีวิตประจำวันสมัยใหม่ โบราณสถานที่ยังคงร่องรอย ของคูเมือง กำแพงเมือง วัด ตำแหน่งคุ้ม วังเจ้านายทางเหนือและอื่น ๆ ยิ่งทำ ให้เมืองเชียงใหม่เป็นดังเมืองต้นแบบของการศึกษาทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดี รวมไปถึงการอนุรักษ์ การขุดแต่งและการสร้างประตูกำแพง เชียงใหม่นับเป็นการทำให้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ปรากฏออกมาเป็น

รูปธรรม เป็นการสร้างสถาปัตยกรรมแห่งความทรงจำเพื่อหวนระลึกถึงอดีต อันเรืองรองของเชียงใหม่ อันเป็นเมืองศูนย์กลางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ใน พุทธศตวรรษที่ 19–22 นั้นยังเป็นการต่อยอดการย้ายศูนย์กลางการอธิบาย จากเมืองเชียงแสนมาสู่เมืองเชียงใหม่มากยิ่งขึ้น ประตูป่าที่บูรณะเสร็จ แล้วได้มีพิธีเปิดในวันที่ 13 เมษายน 2529⁵¹ หนังสืออนุสรณ์พิธีเปิด *กำแพงเมืองเชียงใหม่* (2529) ได้ทำให้เราเห็นถึงการบันทึกรายละเอียดในเชิง พิธีกรรม เกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ รวมไปถึงการรวบรวม บทความจากนักวิชาการส่วนกลางและท้องถิ่นอย่างคึกคัก ในช่วงเวลา ไกลเคียงกัน พบว่าเริ่มมีการขุดค้นแหล่งโบราณคดีที่เวียงกุมกาม (เชียงใหม่) เมืองเก่าก่อนที่พญามังรายจะสร้างเชียงใหม่ในปี 1839 และมีการจัดแสดง นิทรรศการเวียงกุมกามนี้ด้วยในปี 2528⁵²

ปฏิเสธไม่ได้ว่า เชียงใหม่ได้กลายเป็นเมืองศูนย์กลางทาง ศิลปวัฒนธรรมของภาคเหนือที่ได้อันสืบสืบทอดไปกับกระแสความนิยมในฐานะ เมืองท่องเที่ยว ในด้านกลับกัน ข้อเสนอเพื่อรองรับการขยายตัวของ นักท่องเที่ยวด้วยการสร้างกระเช้าลอยฟ้าดอยสุเทพ ทำให้เกิดแรงต้านอย่าง มหาศาลในช่วงปี 2528-2529 นับได้ว่าเป็นการจุดกระแสอนุรักษ์ในเชียงใหม่ ครั้งใหญ่ที่สร้างแนวร่วมในวงกว้างทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติ⁵³ ข้อเสนอของธนศวรร์ เจริญเมือง และดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ ใน 700 ปีของเมืองเชียงใหม่ (2529)⁵⁴ ที่พวกเขาเขียนไว้ล่วงหน้าถึง 10 ปี สะท้อนให้เห็นถึงสำนึกท้องถิ่นนิยมที่ค่อย ๆ สัมผัสไปสู่กระแสเชียงใหม่นิยม และอำนาจนำทางความรู้ที่รวมศูนย์อยู่ที่เชียงใหม่ในเวลาต่อมา

ปัญหาการรวมศูนย์อำนาจความรู้สถาปัตยกรรมล้านนา อยู่เชียงใหม่

ข้อถกเถียงเรื่องล้านนา

เดิมคำว่า “ล้านนาไทย” และ “ล้านนา” ถูกใช้มาก่อนโดยฝ่ายสยาม และ แวดวงวิชาการจากส่วนกลาง ก่อนที่คำว่า “ล้านนา” จะถูกนำมาใช้มากขึ้น เรื่อย ๆ ในต้นทศวรรษ 2520 กล่าวกันว่า คำว่า ล้านนาถูกใช้อย่างแพร่หลาย หลังถูกใช้ในจารึกในอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ ช่วงปี 2526-2527 แต่มาจากการ ใช้ “ล้านนาไทย” ข้อถกเถียงโต้แย้งเกิดขึ้นอย่างมาก การต้องการมาตรฐาน การเรียกขานยุดิลงด้วยอำนาจของ “คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์” โดยมี ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร เป็นประธานการสอบชำระในปี 2530 จากนั้นมาคำว่า “ล้านนา” ก็เป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับใช้มาเรื่อย ๆ ขณะที่ ยังพบว่านักวิชาการท้องถิ่นบางส่วน แสดงออกถึงการไม่ยอมรับการใช้คำว่า “ล้านนา” เช่น ศักดิ์ รัตนชัย นักวิชาการท้องถิ่น-นักหนังสือพิมพ์ชาวลำปาง⁵⁵

อาจกล่าวได้ว่า การนำคำว่า “ล้านนา” กลับมาใช้ นั้น เป็นการเกิดใหม่ของ คำว่า “ล้านนา” ที่สัมพันธ์กับการตื่นตัวทางศิลปวัฒนธรรมแบบใหม่ในปลาย ทศวรรษ 2520 นั่นเอง คำว่า “ล้านนา” กลายเป็นที่ยอมรับกันในวงกว้างทั้ง ในกระแสนุรักษ์นิยม และการนำมาใช้ในฐานวัฒนธรรมร่วมสมัย

การสถาปนาองค์ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ล้านนา ในวาระสมโภชเชียงใหม่ครบ 700 ปี

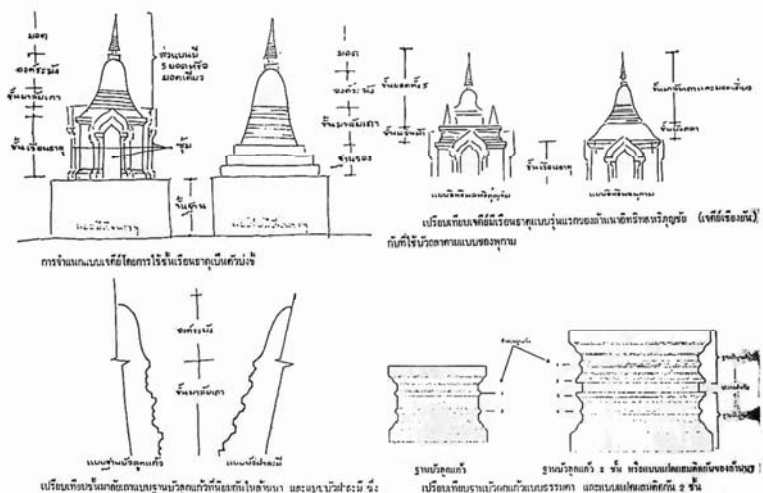
บทความ “สถานภาพการศึกษาสถาปัตยกรรมล้านนา : การศึกษาเชิง ประวัติศาสตร์ศิลป์ พ.ศ. 2469-2529” โดย อนุวิทย์ เจริญศุภกุล ได้รับการ ตีพิมพ์ในวารสาร *ศิลปากร* ปี 2535⁵⁶ บทความนี้มีเนื้อหาใกล้เคียงกับ บทความ “สถานภาพล้านนาศึกษา : สถาปัตยกรรมล้านนา (ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมล้านนา)” ในปี 2529 ของเขา แม้ว่าทศวรรษ 2530 ไม่อาจจะ ปฏิเสธงานเขียนเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมนอกเชียงใหม่ที่ขยายตัว ขึ้นเรื่อย ๆ⁵⁷ แต่กระนั้นก็เป็นการศึกษาที่ได้รับความสำคัญในชั้นรอง อาจ กล่าวได้ว่า ในยุคนี้การเดินหน้าไปสู่การสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ล้านนา กลับมีความสัมพันธ์กับวาระการครบรอบอายุเมืองเชียงใหม่ครบ 700 ปี ในปี 2539 อยู่ลึก ๆ ดังนั้น กระแสท้องถิ่นนิยมจังหวัดนิยมที่เคยเฟื่องฟูอย่างสูงใน ทศวรรษ 2520 ค่อย ๆ ลดบทบาทลงและถูกแทนที่ด้วยกระแสเชียงใหม่นิยม ที่ครอบงำภูมิภาคนี้อยู่ กระทั่งคำว่าล้านนาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายก็สื่อให้เห็น ถึงลักษณะที่รวมศูนย์ของเชียงใหม่ในนามเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา มากขึ้นทุกที ดังที่ปรากฏวาระดังกล่าวบนหน้าปกนิตยสารระดับประเทศ ในช่วงปี 2539 ได้แก่ *ศิลปวัฒนธรรม* (2539)⁵⁸, *สารคดี* (2539)⁵⁹ ขณะที่ ภายในจังหวัดเชียงใหม่เองก็มีการตั้งงบประมาณและกิจกรรมที่สอดคล้องกับ โอกาสดังกล่าวก็มีอยู่มาก เช่น การประชุมปฏิบัติการเรื่องการอนุรักษ์มรดก ศิลปวัฒนธรรม วัดหัวข่วง เมืองเชียงใหม่ เพื่อเฉลิมฉลอง 700 ปี เมือง เชียงใหม่ ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2536)⁶⁰ เช่นเดียวกับการจัดการแข่งขัน กีฬาซีเกมส์ที่เชียงใหม่ในปี 2538 ที่ทำให้เกิดการดึงดูดทรัพยากรให้กระจุกตัว ที่เชียงใหม่เป็นหลัก ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของเมืองและการก่อสร้างระบบ สาธารณูปโภคอย่างกว้างขวาง

การขยายอาณาเขตไปเกี่ยวกับความเป็นเมืองและการมุ่งอนุรักษ์

งานวิชาการด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนาในยุคหลังได้มี ความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนไปสู่ศาสตร์ต่าง ๆ มากขึ้น โดยเฉพาะการศึกษา เกี่ยวกับเมืองและการอนุรักษ์ ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้มีแนวร่วมที่กว้างขวาง กว่าเดิม การขยายตัวของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และสถาบันการศึกษา ระดับอุดมศึกษา ความเข้มแข็งของการศึกษาเชิงล้านนาคดี ประวัติศาสตร์

และศิลปวัฒนธรรม ยังได้ทำให้อำนาจการกำหนดความรู้กลับมารวมศูนย์อยู่ที่ เชียงใหม่มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการสายประวัติศาสตร์ และ นักวิชาการด้านศิลปะ

นอกจากกรณีกระเช้าลอยฟ้าดอยสุเทพในปี 2529 แล้ว ยังพบว่า การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่เนื่องจากความเป็นเมืองท่องเที่ยว ได้ทำให้เกิดการต่อต้านและการตื่นตัวเพื่อการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่มีศูนย์กลาง ความเคลื่อนไหวอยู่ที่เชียงใหม่ เช่น การบูรณะพระธาตุวัดเจดีย์หลวง (2536-2540)⁶¹ การตัดถนนทางหลวงคูกคามพื้นที่วัดเจ็ดยอด (2536-2537?)⁶² การ บูรณะวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ (2536)⁶³ กระแสการอนุรักษ์ทั้งหลายแทบจะ กล่าวได้ว่า มีพื้นที่วัดเป็นศูนย์กลาง ไม่ว่าจะเป็นในฐานะบทบาทวัดในฐานะพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ส่วนรวมของชุมชน หรือพื้นที่แสดงถึงควมมีอารยธรรมด้วย ศิลปสถาปัตยกรรมต่าง ๆ นักวิชาการและผู้เกี่ยวข้องตระหนักถึงการ รับผิดชอบและบทบาทของพระที่จะมีต่อโบราณสถาน และสถาปัตยกรรมที่ กำลังจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพเศรษฐกิจสังคม ดังนั้นในทศวรรษ 2530 จึง พบกิจกรรมการประชุมสัมมนาเพื่อ “ถวายเป็นความรู้แด่พระสงฆ์” โดยเฉพาะ โครงการที่สัมพันธ์กับปัญหาการอนุรักษ์ เช่น วัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ (2536)⁶⁴ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร (2536)⁶⁵ ฐานความรู้ดังกล่าวมอง สถาปัตยกรรมในฐานะพื้นที่ที่เป็นส่วนย่อยขององค์ประกอบหลักคือเมืองมาก ยิ่งขึ้น ประกอบกับทศวรรษ 2530 เป็นช่วงที่เศรษฐกิจระดับชาติและใน ภาคเหนือเองขยายตัวอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน การหลั่งไหลเข้ามาของการ ลงทุน ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และแรงงาน ทำให้เมืองท่องเที่ยวอย่าง เชียงใหม่มีความหนาแน่นมากขึ้น และแน่นอนว่าส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง รูปแบบ และการจัดการพื้นที่เมืองอย่างมาก ชุดความรู้ที่ยืนหยัดเผชิญหน้ากับ ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงมีฐานอยู่ที่การอนุรักษ์คู่ไปกับชุดความรู้เพื่อการ สร้างสรรค์เพื่อรับใช้กับความต้องการของตลาด

การวิเคราะห์เจดีย์ด้วยภาพ
เรา โดย พิเศษ เจียจันทร์-
พงษ์
ที่มา : อนุวิทย์ เจริญศุภกุล,
“สถานภาพล้านนาศึกษา :
สถาปัตยกรรมล้านนา
(ประวัติศาสตร์
สถาปัตยกรรมล้านนา),”
หน้าจั่ว 11 (2534) : 77.

กาแล อัตลักษณ์กระอักกระอ่วน

การศึกษาเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ได้รับความสนใจมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2520 ก็ถูกนำมาต่อยอดออกไป งาน *เรือนกาแล* (2532) ของเฉลียว ปิยะชน ได้จุดประกายให้ประเด็นเรือนพื้นถิ่นได้รับความสนใจในวงกว้างอีกครั้ง ขณะที่พบการศึกษาเกี่ยวกับเรือนกาแลอย่างต่อเนื่อง เช่น *การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง กาแล เอกลักษณ์ล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* (2538)⁶⁶ *การสัมมนาเรื่อง เอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* (2539)⁶⁷ การค้นพบและเผยแพร่ความรู้เรื่องเรือนกาแลในลักษณะนี้ทำให้ “กาแล” ได้กลายเป็นภาพตัวแทนเรือนพื้นถิ่นของล้านนาไปอย่างง่ายดาย ทั้งที่เมื่อสำรวจเรือนพื้นถิ่นนอกจังหวัดเชียงใหม่บางแห่ง เช่น ในจังหวัดลำปาง⁶⁸ ไม่พบการสร้างเรือนอันประดับด้วยกาแลเลย อย่างไรก็ตาม การหยิบฉวยกาแลไปเป็นองค์ประกอบจึงถือว่าการยืมรูปสัญลักษณ์ไปใช้เช่นเดียวกับการออกแบบลักษณะความเป็นไทยก็จะต้องใช้หน้าจั่ว ใบระกา หางหงส์ จึงไม่แปลกอะไรที่มันได้ถูกนำไปประยุกต์ใช้กับอาคารพาณิชย์และอาคารสาธารณะต่าง ๆ

ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาในฐานะรูปแบบในอุดมคติและการถูกปรับใช้ในโลกสมัยใหม่

ความเคลื่อนไหวเชิงอนุรักษ์ในทศวรรษ 2540 ยังได้รับผลพวงจากกระแสสมโภชเมืองเชียงใหม่ 700 ปีอย่างต่อเนื่อง ดังพบได้จากงานวิจัย *การศึกษาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม โบราณสถานร้างเมืองเชียงใหม่* (2540)⁶⁹ โครงการประชุมสัมมนาเรื่อง *เอกลักษณ์และสืบสานสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่* (2540)⁷⁰ การประชุมอภิปราย “ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจดีย์หลวง” วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร (2540)⁷¹ ที่สืบเนื่องมาจากปัญหาการบูรณะวัดเจดีย์หลวง เชียงใหม่ การเกิดขึ้นของคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ม.เชียงใหม่ ในช่วงที่ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์และการก่อสร้างในเชียงใหม่ขยายตัวในทศวรรษ 2530 ได้แยกออกมาจากคณะจิตรศิลป์ในปี 2542 นำไปสู่การหาอัตลักษณ์ของตนเอง นั่นคือ การให้ความสำคัญกับสถาปัตยกรรมประจำท้องถิ่น จนถึงกับมีตั้งศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา ณ อาคารคุ้มเจ้าบุรีรัตน์ (มหาอินทร์) บริเวณกลางเมืองเชียงใหม่ ถนนพระปกเกล้า ในปี 2544⁷² ขณะที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่รับนักศึกษาระดับปริญญาโทประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ได้ผลิตงานวิทยานิพนธ์ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมที่มีหัวข้อเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมล้านนาตั้งแต่ปี 2540-2548 ถึง 13 เล่ม ถือเป็นระดับที่สูงมาก โดยมีการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ดังนี้ วิหารครูบาศรีวิชัย

(2540), วิหารล้านนาในสมัยเจ้าเจ็ดตน (2540), เจดีย์ในจังหวัดลำพูน (2541), เจดีย์ล้านนา (2541), เรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ (2541), หอไตรในวัฒนธรรมล้านนา (2542), รูปแบบโบสถ์และวิหารล้านนา (2544), วิหารและอุโบสถในจังหวัดลำปาง (2544), เรือนไม้พื้นถิ่นในจังหวัดลำพูน (2545), รูปแบบทางสถาปัตยกรรมวัดพระธาตุลำปางหลวง (2546), คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ในวัฒนธรรมล้านนา (2546), ประติมากรรมแบบล้านนาในจังหวัดลำปาง (2547) และผังเมืองโบราณเวียงกุมกาม (2548)

วารสาร*เมืองโบราณ* ที่เกิดขึ้นตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2510 ก็เป็นพื้นที่รองรับบทความทางวิชาการประวัติศาสตร์ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาได้เป็นอย่างดี แม้จะมีฐานเดิมอยู่ที่งานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะที่แข็งแกร่งก็ตาม บางเล่มก็เป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับศิลปะภาคเหนือโดยตรง เช่น ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (2521) ปกเจดีย์หริภุญชัย วัดพระธาตุหริภุญชัย ลำพูน, ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 (2522) ปกกุ๋เจ้ายาสุตตา ลำปาง, ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (2524) ปกพระพุทธรูปพะเยา, ปีที่ 11 ฉบับที่ 3 (2528) ปกเจดีย์ช้างล้อม วัดเชียงมั่น เชียงใหม่, ปีที่ 12 ฉบับที่ 4 (2529) ปกพระพุทธรูปแบบน่าน, ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (2531) ปกเวียงกุมกาม เชียงใหม่, ปีที่ 20 ฉบับที่ 1 (2537) ปกเชียงราย-เชียงใหม่-เชียงตุง, ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 (2537) ปกศิลปะ-สถาปัตย์ล้านนา, ปีที่ 23, ฉบับที่ 2 (2540) น้ำแต้ม-ลายคำ-ลำปาง, ปีที่ 27 ฉบับที่ 1 (2544) ปกพื้นบ้านล้านนา, ปีที่ 28 ฉบับที่ 2 (2545) ฉบับบันทึกแม่น้ำปิง ฯลฯ แม้*เมืองโบราณ* จะไม่นำกระแสเชียงใหม่ 700 ปีมาลงหน้าปก แต่ก็พบว่าผลงานวิชาการของประวัติศาสตร์ศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา ได้ถูกคัดเลือกไปตีพิมพ์เป็นหนังสือเล่มหลังปี 2540 ได้แก่ *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา* (2541)⁷³ *ลายคำล้านนา* (2544)⁷⁴ และที่น่าสนใจคือ *วิหารล้านนา* (2544)⁷⁵ ฉบับหลังนี้เป็น การปรับปรุงมาจากรายงานการวิจัยปี 2539 เรื่อง “แบบแผนทางศิลปกรรมของวิหารพื้นเมืองล้านนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-24” ของ วรลัญจก์ บุญสุรัตน์ งานนี้ได้รวบรวมเฉพาะสถาปัตยกรรมล้านนาวิหารแต่ได้ทำการวิเคราะห์รายละเอียดต่าง ๆ ของวิหาร เช่น ความหมาย พัฒนาการ ความคิด ความเชื่อ ประวัติ และลักษณะทางสถาปัตยกรรม โดยซื้อหนังสือ การจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เมืองโบราณ ทำให้งานชิ้นดังกล่าวรู้จักกันอย่างแพร่หลายและเป็นหนังสืออ้างอิงสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงเมื่อมีการศึกษาประเด็นวิหารล้านนา

นอกจากนั้นผู้เขียนยังจบการศึกษาระดับปริญญาตรี จากคณะ วิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ม.ช.) และระดับปริญญาโทจากคณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งยังเป็นอาจารย์สังกัดภาควิชา ศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สายสัมพันธ์นี้ยังทำให้เห็น เครือข่ายของภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ ม.ช. อีกด้วย วิถี พานิชพันธ์ และสุรพล ดำริห์กุล นับเป็นกลุ่มอาจารย์ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาศิลปะเฉพาะ เรื่องเกี่ยวกับศิลปะท้องถิ่น ดังที่เห็นได้จากการเก็บข้อมูลระหว่างปี 2530-

2541⁷⁶ จะพบหัวข้อการศึกษาเฉพาะเรื่องอันเกี่ยวข้องกับศิลปสถาปัตยกรรมล้านนาในประเภทต่าง ๆ เช่น เรือนที่พักอาศัยแบบพื้นถิ่นและแบบอิทธิพลตะวันตก, พุทธศาสนสถานแบบล้านนา ไทใหญ่ ไทลื้อ และแบบพม่า, อาคารเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ห้างนา, ยุ้งข้าว, ฼าปนสถาน และปราสาทศพ อันเป็นงานศิลปสถาปัตยกรรมที่กระจายอยู่ในพื้นที่เชียงใหม่, ลำปาง, ลำพูน, เชียงราย, แพร่, น่าน, แม่ฮ่องสอน, ตาก กระทั่งอุดรดิตถ์ ซึ่งการศึกษายังรวมไปถึงในเขตต่างอำเภออีกด้วย จากตัวอย่างดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่า การศึกษาศิลปสถาปัตยกรรมสำนักนี้ไม่ได้รวมศูนย์อยู่ในวัฒนธรรมแบบใดแบบหนึ่งอย่างตายตัว แต่ยึดอยู่กับพื้นที่เป็นหลัก ไม่เพียงเท่านั้น บัณฑิตจากภาควิชาดังกล่าวนับแต่การตั้งภาควิชาในปี 2526 ก็นับได้ว่า กลายเป็นบุคลากรสำคัญในวงการวิชาการ และการสร้างสรรค์ทางศิลปสถาปัตยกรรมล้านนา เช่น วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, เจริญชาย อักษรดิษฐ์, สุรัชย์ จงจิตงาม, สุวิภา จำปาวัลย์, อนุกุล ศิริพันธุ์, สืบศักดิ์ แสนยาเกียรติคุณ, ราชน อินทวงค์ ฯลฯ ส่วนหนึ่งก็มาจากการผลักดันสร้างแรงบันดาลใจมาจาก วิถี พานิชพันธ์ แม้กระทั่งพบว่ามีความสัมพันธ์กับการสร้างสรรค์โรงแรมแมนดาริน โอเรียนเต็ล ดาราเทวี⁷⁷

การศึกษาสถาปัตยกรรมล้านนาในฐานะรูปแบบทางอุดมคติและการขยายอาณาบริเวณศึกษา

ความสืบเนื่องจากกระแสเชียงใหม่ 700 ปีนั้นคือ การทำให้ภาพของอาณาจักรล้านนามีความเป็นอุดมคติในทุก ๆ ด้าน สำหรับในการศึกษาสถาปัตยกรรมเบื้องต้นหลังความคิดนี้ก็คือ ภาพตัวแทนของสถาปัตยกรรมล้านนายุคทองที่ประกอบด้วยองค์ประกอบภายในเวียงอย่างที่เกิดขึ้นกับเมืองเชียงใหม่, เวียงกุมกาม หรือกระทั่งเมืองเชียงแสน ขณะที่ศาสนสถานก็มีการให้ความสำคัญกับการวางผังวัดตามคติจักรวาลไตรภูมิอย่างวัดพระธาตุลำปางหลวง พื้นที่คุ้มหลวงหอคำ ก็ถูกอธิบายสัมพันธ์กับพื้นที่เมืองเชียงใหม่ในฐานะคุ้มเจ้านายที่ยังหลงเหลืออยู่ และในบริเวณบ้านเรือน การเกิดขึ้นของตัวแบบเรือนกาแลและเรือนพื้นถิ่นต่าง ๆ ยุ้งข้าว (หลองข้าว หรือบางแห่งเรียกทุ่ข้าว) ทำให้องค์ประกอบความเป็นเมืองและบ้านค่อนข้างสมบูรณ์อยู่ในตัว ในนามของการศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพื้นที่ทางอุดมคติเหล่านี้กลายเป็นชุมชนในจินตนาการ (Imagined Community)⁷⁸ ของกลุ่มผู้คนที่นิยมและหลงใหลในศิลปวัฒนธรรมแบบล้านนาแบบอนุรักษ์นิยมที่คับแคบเห็นเพียงแต่ลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไทยวนหรือคนเมืองที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอื่น ๆ ในทางกลับกันการนิยามที่คับแคบนี้จะกลายเป็นปัญหาอันนำไปสู่ความตื้นตันของการศึกษาและการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมไปด้วย หากเราพิจารณาการศึกษาศิลปสถาปัตยกรรมจากทางด้านภาควิชาศิลปะไทย

คณะวิจิตรศิลป์ ม.ช. แล้ว เราอาจเห็นได้ถึงการขยายอาณาบริเวณไปนอก เชียงใหม่ ไปยังจังหวัดต่าง ๆ ทั้งยังข้ามพรมแดนไปยังพื้นที่นอกดินแดน ประเทศไทยด้วย ในฐานะที่เป็นคณะที่รองรับทั้งการเรียนการสอนทางด้าน วิชาการและการสร้างสรรค์ศิลปกรรม จึงพบการนำศิลปะเชียงตุง สิบสอง ปันนามาประยุกต์ใช้ผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ทั้งในกิจกรรมของคณะ รวมไปถึงการ ประยุกต์ใช้ในพิธีกรรมอย่างเป็นทางการ เช่น งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ ทิพวรรณ ณ เชียงตุง (2536)⁷⁹ สิ่งเหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับอุดมคติของความคิด ที่รวมศูนย์อยู่กับเผ่าคนไท และความสัมพันธ์ของล้านนา กับ เชียงตุงและ สิบสองปันนา ในสาขาสถาปัตยกรรมเราพบการศึกษานี้ผ่านงานศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของ อรศิริ ปาณินท์ ใน “กล่าวถึงวัดบ้านถิ่นสิบสอง ปันนาอีกครั้ง” (2533)⁸⁰ สถาปัตยกรรมไท (2539)⁸¹ การศึกษาบ้าน หมูบ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน (2540)⁸² “งานภาคสนามเรือนพื้นถิ่นที่บ้านหม้อ เชียงตุง” (2548)⁸³ โดยเฉพาะ ความ หลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย (2544)⁸⁴ ที่เป็นเอกสารที่ประกอบการ ประชุมทางวิชาการในปี 2543 รวมงานพื้นถิ่นจากแห่งต่าง ๆ ประกอบด้วย “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทย : ฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบ ปัจจุบันและความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ” “เยี่ยมหมู่บ้านในจังหวัดแม่ฮ่องสอน” “เรือนชาวเขา” “เรือนปะกาเกอ์ล้านนา” “บ้านไทลื้อเชียงคำ” “การศึกษาบ้าน หมูบ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้าง ของหมู่บ้านจีนฮ่อ แม่ฮ่องสอน” และ “เรือนล้านนา”

เมื่อมีการศึกษาที่กว้างขวางขึ้น ความพยายามผลิตซ้ำสร้างสรรค์ สถาปัตยกรรมล้านนาในรูปแบบต่าง ๆ ก็เบ่งบานขึ้นมาก เช่น เมืองโบราณ บางปู, เมืองจำลอง หรือการจำลองขึ้นส่วนศิลปสถาปัตยกรรมในพิพิธภัณฑ์ ซึ่งเป็นพื้นที่สำหรับการศึกษาเรียนรู้โดยไม่พบว่าเป็นปัญหาในระดับสาธารณะ ตราบใดที่การออกแบบก่อสร้างนั้นไม่ก้าวล่วงสู่พื้นที่สาธารณะอย่างพื้นที่ โรงแรมและการพาณิชย์

พุทธศิลป์กับพื้นที่ทางโลกย์ การประยุกต์ในโลกยุคใหม่ และการ ขาดแคลนคำอธิบาย

กรณีพิพาทเกี่ยวกับโรงแรมแมนดาริน โอเรียนเต็ล ดาราเทวี มีสาเหตุมาจาก ข้อกล่าวหาว่า การก่อสร้างโรงแรมเป็นการนำสถาปัตยกรรมล้านนามาใช้อย่าง ไม่ถูกกาลเทศะ พุทธศิลป์ที่ถูกนำมาใช้ในโรงแรมอันเป็นที่ทางโลก กลายเป็น ความขัดแย้งในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์และความสามัญที่ถูกโจมตีในที่สาธารณะ ทั้งยังเกี่ยวข้องกับความอ่อนไหวของเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย เช่น ชาวบ้านไหล่หิน อ.เกาะคา ลำปาง ได้แสดงความไม่พอใจต่อการก่อสร้าง วิหาร ชุ่มประตุโขง ที่ลอกเลียนรูปแบบสถาปัตยกรรมของวัดไหล่หินมาใช้

อย่างไม่เหมาะสม⁸⁵ ดังที่กล่าวมาแล้วว่าองค์ความรู้ทางสถาปัตยกรรมล้านนานั้นได้เปิดกว้างมากขึ้น ทำให้ผู้ออกแบบสามารถหยิบฉวยรูปแบบมาผสมผสานสร้างเรือนร่างแบบเก่าขึ้นในการใช้สอยแบบใหม่ สอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวที่ขยายตัวขึ้นมาก โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และสุขภาพ ทำให้โจทย์การออกแบบสถาปัตยกรรม และการตกแต่งภายในสัมพันธ์กับความเป็นตะวันออกมากขึ้นไปตามตัว อาจกล่าวได้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาที่ดัดแปลงแล้วได้สวมทับเข้ากับจินตนาการท่องเที่ยวในโลกตะวันออกอันสุดแสนจะแปลกประหลาดและมีเสน่ห์ได้เป็นอย่างดี ไม่เพียงเท่านั้น โรงแรมดาราเทวียังได้พิมพ์หนังสือ *Lanna Renaissance* (2006) โดยซื้อหนังสือแล้วถือว่าสะท้อนนัยของการฟื้นฟูความรุ่งเรืองของศิลปะล้านนากลับมาอีกครั้ง ซึ่งมีความหมายในเชิงเปรียบเทียบกับยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการของยุโรป⁸⁶ แม้กรณีของโรงแรมจะเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง แต่กว่าจะมีบทวิจารณ์เกี่ยวกับโรงแรมดาราเทวียังจริงจังก็จนถึงปี 2552⁸⁷ แล้ว ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตบทความนี้ ยิ่งทำให้เห็นถึงความขาดแคลนในการอธิบายประเด็นประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมร่วมสมัย ทั้งที่ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมาเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างน่าสนใจในแวดวงสถาปัตยกรรมล้านนา ได้แก่ การฟื้นฟูซากวัดเก่าให้เป็นวัดใหม่ที่สะท้อนถึงจินตภาพถึงความเป็นล้านนายุคทอง เช่น กรณีวัดโลกโมฬีที่ได้รับอนุญาตจากกรมศาสนาตั้งแต่ปี 2544⁸⁸ วัดสะดือเมือง (2552)⁸⁹ บริเวณใกล้กับศาลากลางจังหวัดหลังเดิม วัดปิ่นเสาะ (2550)⁹⁰ ในบริเวณศูนย์มาเลเรีย เขต 2 จังหวัดเชียงใหม่ ใกล้กับโรงพยาบาลสวนดอก ความคิดเช่นนี้มีความใกล้เคียงกับการสร้างวัดและฟื้นฟูวัดร้างในอดีตที่ไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงมิติของหลักวิชาการอนุรักษ์สมัยใหม่ แต่เน้นการสืบทอดความต่อเนื่องของศาสนามากกว่า ซึ่งจะกลายเป็นข้อถกเถียงทางวิชาการไปอีกในภายหน้า

คู่ขนานไปด้วยกันเรายังพบการสร้างสรรคสถาปัตยกรรมล้านนาในรูปแบบร่วมสมัยอีกด้วย เช่น วัดร่องขุน (2540) โดย เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ที่กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของเชียงราย และคาดว่ารูปแบบดังกล่าวจะส่งอิทธิพลต่อสถาปัตยกรรมล้านนาแห่งอื่น ๆ ในไม่ช้า เมื่อมันอยู่ในกระแสวัฒนธรรมร่วมสมัยไปแล้ว กระแสการฟื้นฟูรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาขึ้นไปสู่จุดสูงสุด นั่นคือ หอค้าหลวงเฉลิมพระเกียรติในงานมหกรรมพืชสวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ ราชพฤกษ์ 2549 ถือได้ว่าเป็นสถาปัตยกรรมประธานที่มีความโดดเด่น ได้มีการใช้รูปลักษณ์หอค้า อันเป็นพระราชวังแบบล้านนามาประยุกต์ใช้ ท่ามกลางอาคารและบุธพืชสวนจากทั่วโลก ตำแหน่ง รูปแบบ และงบประมาณมหาศาล ยิ่งทำให้หอค้าหลวงเฉลิมพระเกียรตินั้นมีความโดดเด่น และสัมพันธ์กับสถานภาพของพระมหากษัตริย์ที่สูงเด่นสมกับในวาระมงคลครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี การจัดงานนี้และหอค้าหลวงยังเป็นการตอกย้ำความเป็นศูนย์กลางของเชียงใหม่ในดินแดนล้านนามากขึ้นไปอีกด้วย

แต่ก็เป็นล้านนาร่วมสมัยที่ไม่ได้เป็นอิสระ แต่อยู่ภายใต้สัญลักษณ์พระราช-
บัลลังก์บารมีของกษัตริย์ที่กรุงเทพมหานคร ความสำคัญดังกล่าวมีอยู่ต่อเนื่อง
และเด่นชัดขึ้นหลังรัฐประหารขึ้นในเดือนกันยายน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจขนาดใหญ่ใน
ทศวรรษ 2540 ได้เปลี่ยนแปลงภาคเหนือ หรือดินแดนล้านนาไปจากเดิมมาก
แล้ว สิ่งเหล่านี้มีผลต่อความซับซ้อนในการสร้างสรรค์ศิลปสถาปัตยกรรม
ล้านนา ไม่เพียงเท่านั้นอำนาจของสถาปนิกในการออกแบบสถาปัตยกรรม
ล้านนาเริ่มมีความคลี่คลายไปสู่มือของช่างมากขึ้น การสร้างสรรค์ข้ามศาสตร์
แบบสหวิทยาการที่ซับซ้อนและหลากหลาย แต่กลับพบว่ามีคำถามต่อความ
เปลี่ยนแปลงเหล่านี้้น้อยกว่าน้อย อันเป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการศึกษา
ต่อไป

บทสรุป ประวัติศาสตร์นิพนธ์สถาปัตยกรรมล้านนา กับบทสนทนาร่วมร้อยปี

การสร้างชุดความรู้เกี่ยวกับงานเขียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนา เกิด
ขึ้นมาพร้อม ๆ กับการตื่นตัวขึ้นมาตอบสนองกับกระแสความเปลี่ยนแปลงทาง
โครงสร้างสังคม การเมือง เศรษฐกิจ เริ่มต้นมาจากการพยายามจาก
ศูนย์กลางอันเนื่องมาจากนโยบายในการสร้างชาติใน 100 ปีที่ผ่านมา
ความรู้ดังกล่าวเคยผูกอยู่กับชุดความรู้ทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ
มาก่อน โดยมีจุดร่วมกันของการศึกษาอยู่ที่การศึกษาลู่เจดีย์ ก่อนที่จะ
นำไปสู่สถาปัตยกรรมประเภทอื่น ๆ ในทศวรรษ 2500 ราวทศวรรษ 2520 จึง
ค่อย ๆ แยกตัวออกมาจากร่มเงาโบราณคดีและคลี่คลายไปสู่การศึกษา
สถาปัตยกรรมท้องถิ่นที่หลากหลายมากขึ้น แต่ข้อจำกัดสำคัญก็คือ ผู้ศึกษานั้น
ยังเป็นนักวิชาการจากส่วนกลาง จนปลายทศวรรษ 2520 การศึกษา
สถาปัตยกรรมได้ไปสัมพันธ์กับขนาดการศึกษาที่กว้างขวางขึ้นอีก นั่นคือ
ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องเมืองเก่า นำไปสู่กระแสอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรม
สิ่งเหล่านี้เข้ากันได้ดีกับการขยายตัวของสถาบันการศึกษาท้องถิ่นและ
นักวิชาการท้องถิ่นที่มีบทบาทมากยิ่งขึ้น ในเวลาต่อมากรอบความคิดที่แข็งตัว
อยู่ในพื้นที่เดิม ๆ ทำให้เกิดความสนใจการศึกษาศิลปสถาปัตยกรรมขยายตัว
ออกไปมากขึ้น และไม่ได้อยู่ภายในกรอบรัฐชาติเท่านั้น แต่ยังขยายไปสู่
ดินแดนที่ถือได้ว่ามีวัฒนธรรมร่วมกันของคนไต-คนไท ในดินแดนทางตอน
เหนือในเขตพม่าและจีน ที่เกิดขึ้นพร้อมกับจินตนาการทางวัฒนธรรมของคน
ในบริเวณนี้ที่เคยสัมพันธ์กันมาก่อนในประวัติศาสตร์

อย่างไรก็ตาม การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนาที่
ผ่านมานั้นไปที่รูปแบบ และความสัมพันธ์กับผู้ใช้สอยเป็นหลัก มีอยู่ไม่มากนัก
ที่อธิบายความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง

และเศรษฐกิจ เช่นเดียวกับการขาดแคลนการวิพากษ์และตั้งคำถามกับความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง โดยเฉพาะหลังทศวรรษ 2540 ที่รูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมล้านนาถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย จึงอาจกล่าวได้ว่างานเขียนทั้งหลายอยู่บนฐานคิดกว้าง ๆ แบบอนุรักษนิยมที่เติบโตมาพร้อมกับกระแสการตื่นตัวการโยกย้ายมรดกทางวัฒนธรรม การฟื้นฟูและการอนุรักษ์โบราณสถาน ที่ผ่านมาการเขียนประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนามีการทำนายอำนาจของผู้เขียน และความเป็นการเมืองเบื้องหลังงานเขียนไม่มากนัก ผิดกับแวดวงวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ เราจะพบความไม่ลงรอยและทำนายอำนาจในการสร้างชุดความรู้อยู่เสมอ ขณะที่การปะทะกันของความคิดกลับปรากฏอยู่ในปริณิณทลของปฏิบัติการทางสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น อำนาจอธิปไตยอย่างกรมศิลปากร ภาครัฐกิจเอกชน พระสงฆ์ กระทั่งชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ เสียมากกว่า ทั้งที่งานสถาปัตยกรรมล้านนาที่เกิดขึ้นล้วนจะต้องปะทะปัญหาการนิยาม “ความเป็นไทย” “ความเป็นล้านนา” กันไปอีกนาน ไม่ว่าจะเป็นในระดับปฏิบัติการสถาปัตยกรรมและการสถาปนาองค์ความรู้

หอคำหลวง ณ มหกรรมพืช
สวนโลกเฉลิมพระเกียรติฯ
ราชพฤกษ์ 2549 เชียงใหม่
ที่มา : socius2197
(นามแฝง), หอคำหลวง
สวนราชพฤกษ์ เชียงใหม่
[ออนไลน์], [http://
www.chomthai.com/for
um/view.php?qlD=2806](http://www.chomthai.com/forum/view.php?qlD=2806)

เชิงอรรถ

¹ เตือนใจ ไชยศิลป์, “ลัทธิในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2536), 31-32.

² เรื่องเดียวกัน, 44.

³ เรื่องเดียวกัน, 19.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 52-53.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 54, อ้างถึงใน “คำนำ,” ใน *ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ* (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2505), 27.

⁶ พระยาประจักษ์จักษ์ (แช่ม บุนนาค), *พงศาวดารโยนก*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2507), 74-80.

⁷ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม* (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469).

⁸ เรื่องเดียวกัน, 98.

⁹ เรื่องเดียวกัน, 98.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, 96.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, 98.

¹² ดูใน พัฒนา กิตติอาษา, *ท้องถิ่นนิยม*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : กองทุนอินทร์-สม เพื่อการวิจัยทางมานุษยวิทยา, 2546).

¹³ *ปาฐกถาของผู้แทนราษฎร เรื่องสภาพของจังหวัดต่าง ๆ* (กรุงเทพฯ : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2539).

¹⁴ *นิตยสารโยนก 2* (ธันวาคม 2491).

¹⁵ อย่างไรก็ตาม นิตยสารนี้จัดทำและรองรับคนเหนือที่อยู่ต่างถิ่น หรือพูดให้ชัดก็คือเป็นตัวแทนชาวเหนือที่กรุงเทพฯ นั้นเอง (มีสำนักงานที่ บ้านอัมพวัน ถ.พิษณุโลก พระนคร) จากนิตยสารโยนก (ธันวาคม 2491) ระบุว่าที่ปรึกษาสมาคม ได้แก่ สุกิจ นิมมานเหมินท์, ชิน ทิวารี, พิสุทธิ นิมมานเหมินท์ (น้องชายของไกรศรี), ไชยณรงค์ เชียงใหม่, บุญศรี อุดุลย์รัตน์, ส.ธรรมยศ และ พูนสวัสดิ์ บุลยเลิศ กองบรรณาธิการ ประกอบด้วย แจ่มจิตต์ เลหาวัฒน์ (น้องสาวของไกรศรี), ไชยณรงค์ เชียงใหม่, นรงค์ วิหะ, สุธรรม สายศรี, ชัชวาล ชูติมา, สิงห์โต เมธา, ศรีจันทร์ ศรีสมุทร, สกดิ์ บรรจงศิลป์, สำราญ พร้อมมูล, สมพงษ์ โลหะพจน์พิลาศ, สมบูรณ์ อาริยะ, ประสงค์ วิหะ และสมนึก ผูกพัน

¹⁶ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, “การสร้างพื้นที่ประเทศไทยด้วยพลาณภาพของสิ่งพิมพ์ ความเฝ้าหวาดทางเพศและการท่องเที่ยว ทศวรรษ 2500,” *ศิลปวัฒนธรรม* 31, 3 (มกราคม 2553) : 138-157.

¹⁷ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *ประวัติมหาวิทยาลัยเชียงใหม่* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 22 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก http://library.cmu.ac.th/pinmala/cmu_request.php

¹⁸ E. W. Hutchinson, “The Seven Spires, a Sanctuary of the Sacred Fig Tree at Chiangmai,” *Journal of the Siam Society* 39, 1 (1951) : 1-68.

¹⁹ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์, *ประวัติคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 30 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.arch.zsu.ac.th/th/aboutus/index.php?SystemMenuID=2> และ มหาวิทยาลัยศิลปากร คณะโบราณคดี, *ประวัติความเป็นมา* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 30 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.archae.su.ac.th/html/about.html>

²⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี, *คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่างประเทศ คดีปราสาทเขาพระวิหาร* (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2505).

²¹ “การเปิดพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติรามคำแหง,” พ.ศ. 2507, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ. 0701.26.3.2/5, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

²² แคมสุช นุ่มนนท์ และคณะ, *สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535* (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2544), 18.

²³ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน, *ประวัติความเป็นมา* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 29 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.nationalmuseums.finearts.go.th/chiangsaen/history.htm>

²⁴ เอ. บี. กริสโวลด์, “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับศิลปทางภาคเหนือของประเทศไทย,” แปลโดย สุภัทรดิศ ดิศกุล *ศิลปากร* 4, 5 (มกราคม 2504) : 54-61.

²⁵ สุภัทรดิศ ดิศกุล, *ศิลปะในประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2513), 33.

²⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “สถานภาพการศึกษา สถาปัตยกรรมล้านนา : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ พ.ศ. 2469-2529,” *ศิลปากร* 35, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2535) : 85-86. และ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “เจดีย์ที่เวียงท่ากาน,” *โบราณคดี* 1, 1 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2510) : 116-123.

²⁷ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, “เอกสารหมายเลข 3 สถาปัตยกรรมล้านนาไทย,” เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี ครั้งที่ 1 20-23 ตุลาคม 2510, อ้างถึงใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 86-88.

²⁸ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, เรื่องเดียวกัน, 45 อ้างถึงใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 103.

²⁹ ม.จ.สุภัทรดิศ ดิศกุล, เรื่องเดียวกัน, 25 และ 28 อ้างถึงใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 105.

³⁰ “รายงานการสำรวจและศึกษาเชียงใหม่ ลำพูน เชียงราย และลำปาง ระหว่างวันที่ 4-20 ธันวาคม 2510,” *โบราณคดี* 2, 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2511) : 63-64.

³¹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 87-89. และ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, “เจดีย์แบบพื้นเมืองเชียงแสน,” *โบราณคดี* 2, 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2511) : 106-116.

³² ยงยุทธ ชูแว่น, *เครื่องศตวรรษแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่นาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552), 98-99.

³³ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2539). ข้อแตกต่างในการพิมพ์ครั้งที่ 1 และ 2 อย่างมีนัยสำคัญก็คือ การใช้ชื่อว่า “เรือนล้านนาไทย” และ “เรือนล้านนาไทย”

³⁴ *ศิลปล้านนาไทย* (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2521. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายจาร์ก พงศ์พิพัฒน์ นางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ 26 มีนาคม 2521).

³⁵ *เรือนแบบล้านนาไทย* (เชียงใหม่ : เจริญการค้า, 2521. พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายบุญปั้น พงษ์ประดิษฐ์ 14 พฤษภาคม 2521).

³⁶ *ลานนาปริทัศน์* (ม.ป.ท., 2525. พิมพ์ในวาระครบรอบปีคล้ายวันมรณชนางิมฮ้อ นิมนานเหมินท์ 2525).

³⁷ อรศิริ ปาณินท์, “ตลาดพื้นบ้านล้านนาไทย,” หน้าจั่ว 3 (2526).

³⁸ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์, *รู้จักภาควิชาศิลปะไทย* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaiartcmu.com/about.htm>

³⁹ สามารถ สิริเวพันธุ์, *วิหารโอง ชุ่มโขง สกุนช่วงลำปาง* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525?).

⁴⁰ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “สถานภาพการศึกษา สถาปัตยกรรมล้านนา : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ พ.ศ. 2469-2529,” *ศิลปากร* 35, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2535). และ เสนอ นิลเดช, *ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2539).

⁴¹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน. และ เสนอ นิลเดช, เรื่องเดียวกัน, 18-23.

⁴² อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 105. และ เสนอ นิลเดช, เรื่องเดียวกัน, 27.

⁴³ มารุต อัมมรานนท์, “อิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อลวดลายล้านนา,” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร* 3, 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2522), อ้างถึงใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 99-101.

⁴⁴ เสนอ นิลเดช, เรื่องเดียวกัน, 21-23, อ้างถึงใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 101.

⁴⁵ พิริยะ ไกรฤกษ์, *ประวัติศาสตร์ศิลป์ในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528), 194, อ้างถึงใน อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน : 101.

⁴⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, เรื่องเดียวกัน, 99.

⁴⁷ “นครเชียงใหม่ : อดีต ปัจจุบัน อนาคต” เอกสารประกอบการสัมมนา ณ โรงแรมสุริวงค์ จังหวัดเชียงใหม่ 30-31 มีนาคม 2528. (อัดสำเนา)

⁴⁸ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “สถานภาพล้านนาศึกษา : สถาปัตยกรรมล้านนา (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนา),” หน้าจั่ว 11 (2534) : 58-56. บทความนี้เป็นเอกสารในการสัมมนาเรื่อง “สถานภาพล้านนาศึกษา” ระหว่างวันที่ 22-24 สิงหาคม 2529 ณ โรงแรมเชียงใหม่ ออคิด จัดโดย ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

⁴⁹ *เอกสารรวมบทความประกอบการสัมมนา ล้านนาศึกษา : ศิลปกรรม* (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูจังหวัดเชียงใหม่, 2529).

⁵⁰ สำนักงานนโยบายและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, *หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น* คือ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก http://www.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=817&catid=82&Itemid=302 และ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ *หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์, ภารกิจและแผนงาน* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.nsr.ac.th/culture/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A2%E0%B8%AD%E0%B8%99%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B9%8C/pagea3.html>

⁵¹ “กำแพงเมืองเชียงใหม่,” อนุสรณ์เนื่องในพิธีเปิดและฉลองประตูท่าแพ, 13 เมษายน 2529.

⁵² ศิริภักดิ์ อังนันทน์, *รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะเจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม* (กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2528). และ *ชุมชนโบราณเวียงท่ากานและเวียงกุมกาม : นิทรรศการ ณ หอวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 25 มกราคม-25 กุมภาพันธ์ 2528* (เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528).

⁵³ วิษนี บุณนาค, “การระดมพลังและการเข้าร่วมการคัดค้านการสร้างกระเช้าลอยฟ้าดอยสุเทพ : การศึกษาแนวคิดวิทาสังคม” (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), 160-163.

⁵⁴ ธเนศวร์ เจริญเมือง และดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์, *700 ปีของเมืองเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2529).

⁵⁵ ประเสริฐ ณ นคร, “ล้านนากับล้านช้างหรือล้านนา กับ ล้านช้าง,” ใน *งานจารึกและประวัติศาสตร์ของประเสริฐ ณ นคร* (นครปฐม : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ, 2534), 114-116. และ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2552), 25. อ่านข้อโต้แย้งการต่อใช้คำว่า “ล้านนา” ได้ใน ศักดิ์ รัตนชัย, *ล้านนา-ล้านนาเป็นของใคร?* (ลำปาง : ม.ป.ท., 2530).

⁵⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “สถานภาพการศึกษา สถาปัตยกรรมล้านนา : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ พ.ศ. 2469-2529,” *ศิลปากร* 35, 4 (2535) : 82-108.

⁵⁷ ตัวอย่างงานดังกล่าว ได้แก่ สามารถ สิริเวชพันธุ์ และ เลี่ยม อีรัทธานนท์, *สถาปัตยกรรมวัดไทยลื้อในเขตจังหวัดน่าน* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2530). และ สามารถ สิริ-เวชพันธุ์ และ เลี่ยม อีรัทธานนท์, *สถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531).

⁵⁸ *ศิลปวัฒนธรรม* 17, 7 (พฤษภาคม 2539).

⁵⁹ *สารคดี* 12 (พฤษภาคม 2539).

⁶⁰ “การประชุมปฏิบัติการ เรื่อง การอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม วัดหัวข่วง เมืองเชียงใหม่เพื่อเฉลิมฉลอง 700 ปี เมืองเชียงใหม่,” เอกสารประกอบการประชุม ณ ห้องสารสนเทศ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 17 กันยายน 2536. (อัคราเนนา)

⁶¹ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ, “สัมมนาที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัดเชียงใหม่ ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจดีย์หลวง,” *เมืองโบราณ* 23, 1 (มกราคม-มีนาคม 2540) : 156-158.

⁶² สมโชติ อ๋องสกุล, “การอนุรักษ์เมืองโบราณเชียงใหม่และเชียงทอง,” *เมืองโบราณ* 20, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2537) : 77-88.

⁶³ ประชาไทออนไลน์, *เครือข่ายอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมวัดพระสิงห์* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2005/12/21812>

⁶⁴ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, “โครงการสัมมนา ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : สภาพปัญหาและแนวทางอนุรักษ์,” เอกสารประกอบการประชุม ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, 1-3 เมษายน 2536. (อัคราเนนา)

⁶⁵ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่, “การประชุมปฏิบัติการ เรื่อง การติดตามและประสานงานการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่,” เอกสารประกอบการประชุม ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, 26-27 สิงหาคม 2536. (อัคราเนนา)

⁶⁶ “กาแล เอกลักษณ์ล้านนา,” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องกาแล เอกลักษณ์ล้านนา, 8 กุมภาพันธ์ 2538. (อัคราเนนา)

⁶⁷ คณะทำงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม กลุ่มสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ และหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น 17 จังหวัดภาคเหนือ, “เอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ,” เอกสารประกอบการสัมมนา ณ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 8-9 สิงหาคม 2539. (อัตลำนาค)

⁶⁸ สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม, *แผนที่มรดกทางวัฒนธรรมนครลำปาง* (กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549).

⁶⁹ สุรพล ดำริห์กุล และวรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *การศึกษาและปรับปรุงสิ่งแวดล้อม โบราณสถานร้างเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540).

⁷⁰ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, “เอกลักษณ์และสืบสานสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ,” เอกสารประกอบการสัมมนา ณ ห้องประชุมศูนย์ฝึกอบรมและปฏิบัติการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 27-29 พฤษภาคม 2540. (อัตลำนาค)

⁷¹ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น, “ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจดีย์หลวง,” เอกสารประกอบการอภิปราย ณ ตึกวินยาภรณ์ โรงเรียนเมตตาศึกษา วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, 14 มิถุนายน 2540. (อัตลำนาค)

⁷² ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คุ่มเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่), *ประวัติความเป็นมา* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก http://www.lanna-arch.net/?page_id=45

⁷³ ภาณุพงษ์ เลหาสม, *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544).

⁷⁴ สุรพล ดำริห์กุล, *ลายคำล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544).

⁷⁵ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *วิหารล้านนา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544).

⁷⁶ พรพิศ เดชาวัฒน์, *บรรณานุกรมการศึกษาพิเศษเฉพาะเรื่อง และศิลปนิพนธ์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา 2530-2541* (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543).

⁷⁷ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศิษย์เก่าภาควิชาศิลปะไทย, *วิถีจากวิถี มรดกแห่งวัฒนธรรม* (เชียงใหม่ : กลุ่มหน่อศิลป์, 2549).

⁷⁸ แม้จะมีการแปลเป็นไทยว่า “ชุมชนจินตกรรม” แต่ผู้เขียนเห็นว่าคำว่า “ชุมชนในจินตนาการ” ให้ความเข้าใจได้ดีกว่า ดูใน เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน, *ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552).

⁷⁹ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศิษย์เก่าภาควิชาศิลปะไทย, เรื่องเดียวกัน, 14-18. ปีที่จัดพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง ในหนังสือระบับปี 2536 น่าจะผิด

⁸⁰ อรศิริ ปาณินท์, “กล่าวถึงวัดบ้านถิ่นสิบสองพันนาอีกครั้ง,” หน้าจั่ว 10 (2533) : 37-55.

⁸¹ อรศิริ ปาณินท์, *สถาปัตยกรรมไท* (กรุงเทพฯ : ศิลปากร, 2539. เอกสารประกอบการจัดสัมมนา เรื่อง นครเชียงใหม่ : อดีต ปัจจุบัน อนาคต 30-31 มีนาคม 2528).

⁸² อรศิริ ปาณินท์, *การศึกษาหมู่บ้าน บ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน* (กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540).

⁸³ อรศิริ ปาณินท์, “งานภาคสนามเรือนพื้นถิ่นที่บ้านหม้า เชียงตุง,” หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 2, 3 (กันยายน 2548) : 8-27.

⁸⁴ อรศิริ ปาณินท์, “ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย,” (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544. เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ 22-23 มิถุนายน 2543).

⁸⁵ ประชาไทออนไลน์, *กรรมการตรวจโรงแรมวัดมอญ เจตนา ยังไม่สรุปผล-รับต่องหาทางล้อมคอก* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2004/11/1301> และ ASTV ผู้จัดการออนไลน์, *เครือข่ายชาวพุทธออกแถลงการณ์วอนหยุดนำศาสนาวัตถุไปใช้เชิงพาณิชย์* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9470000082383> และ สุธิดา สุวรรณกันธา, “ดาราเทวี” จำลองวัดในโรงแรม เส้นแบ่งทางความคิดที่ยังไร้ดุลยภาพ [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2004/11/1300>

⁸⁶ Joe Cummings, *Lanna Renaissance* (Chiangmai : Dhara Dhevi Hotel, 2006).

⁸⁷ ชาตรี ประกิตนทการ, “โรงแรมศักดิ์สิทธิ์,” *อ่าน* 2, 1 (เมษายน-กันยายน 2552) : 78-80.

⁸⁸ บุญธรรม ยศบุตร, *กว่าจะเป็นวัดโลกโมฬีและภาพกิจกรรม จากวันนั้นที่ 22 กันยายน 2543-9 ตุลาคม 2544* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.watlokmolee.com/prawat/wat07.html>

⁸⁹ ประชาไทออนไลน์, *นักวิชาการเสนอระงับก่อสร้างวิหารวัดสะดือเมืองเชียงใหม่* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2009/04/20974>

⁹⁰ ASTVผู้จัดการออนไลน์, *“วัดปันเสา” วัดโบราณปาฏิหาริย์พระธาตุเสด็จ* [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9550000007760>

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

“กาแล เอกลักษณ์ล้านนา.” เอกสารประกอบการการสัมมนาทางวิชาการเรื่องกาแล เอกลักษณ์ล้านนา, 8 กุมภาพันธ์ 2538. (อัคราเสนา)

“การประชุมปฏิบัติการ เรื่อง การอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรม วัดหัวข่วง เมืองเชียงใหม่เพื่อเฉลิมฉลอง 700 ปี เมืองเชียงใหม่.” เอกสารประกอบการประชุม ณ ห้องสารสนเทศสำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 17 กันยายน 2536. (อัคราเสนา)

กริสโวลด์, เอ. บี. “ทฤษฎีใหม่เกี่ยวกับศิลปะทางภาคเหนือของประเทศไทย.” แปลโดย สุภัทรดิศ ดิศกุล *ศิลปากร* 4, 5 (มกราคม 2504) : 54-61.

“กำแพงเมืองเชียงใหม่.” อนุสรณ์เนื่องในพิธีเปิดและฉลองประตูท่าแพ, 13 เมษายน 2529.

คณะทำงานทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม กลุ่มสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ และหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น 17 จังหวัดภาคเหนือ. “เอกลักษณ์เรือนพื้นถิ่นภาคเหนือ.” เอกสารประกอบการสัมมนา ณ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 8-9 สิงหาคม 2539. (อัคราเสนา)

ชาติรี ประกิตนันทการ. “โรงแรมศักดิ์สิทธิ์.” *อ่าน* 2, 1 (เมษายน-กันยายน 2552) : 78-80.

ชุมชนโบราณเวียงท่ากานและเวียงกุมกาม : นิทรรศการ ณ หอวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 25 มกราคม-25 กุมภาพันธ์ 2528. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2528.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. *ตำนานพุทธเจดีย์สยาม*. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2469.

เตือนใจ ไชยศิลป์. “ล้านนาในการรับรู้ของชนชั้นปกครองสยาม พ.ศ. 2437-2476.” *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2536.

แถมสุข นุ่มนนท์ และคณะ. *สถานภาพงานวิจัยสาขาระวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2503-2535*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2544.

ธเนศวร์ เจริญเมือง และดวงจันทร์ อาภาวิชชุดม. *700 ปีของเมืองเชียงใหม่*. กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์, 2529.

นิตยสารโยนก 2 (ธันวาคม 2491).

ประเสริฐ ณ นคร. “ล้านนากับล้านช้างหรือล้านนาภิธานช้าง.” ใน *งานจารึกและประวัติศาสตร์ของประเสริฐ ณ นคร*, 114-116. นครปฐม : โรงพิมพ์ศูนย์ส่งเสริมและฝึกอบรมการเกษตรแห่งชาติ, 2534.

ประกิจกรจักร, พระยา (แช่ม บุนนาค). *พงศาวดารโยนก*. พิมพ์ครั้งที่ 5. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2507.

ปาฐกถาของผู้แทนราษฎรเรื่อง สภาพของจังหวัดต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, 2539.

พรพิศ เดชาวัฒน์. *บรรณานุกรมการศึกษาพิเศษเฉพาะเรื่อง และศิลปนิพนธ์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา 2530-2541*. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

พัฒนา กิตติอาษา. *ท้องถิ่นนิยม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กองทุนอินทร์-สมเพื่อการวิจัยตามานุษยวิทยา, 2546.

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. “เจดีย์ที่เวียงท่ากาน.” *โบราณคดี* 1, 1 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2510) : 116-123.

ภาณุพงษ์ เลาสสม. *จิตรกรรมฝาผนังล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.

บุญชู พงษ์ลาวัณย์. “การสร้างพื้นที่ประเทศไทย ด้วยพลาณาภาพของสิ่งพิมพ์ ความเขย่าวนทาง เพศและการท่องเที่ยว ทศวรรษ 2500.” *ศิลปวัฒนธรรม* 31, 3 (มกราคม 2553) : 138-157.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ศิษย์เก่าภาควิชาศิลปะไทย. *วิถี จากวิถี มรรคาแห่งวัฒนธรรม*. เชียงใหม่ : กลุ่มหนังสือศิลป์, 2549.

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม. “โครงการ สัมมนา ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา : สภาพ ปัญหาและแนวทางอนุรักษ์.” เอกสาร ประกอบการประชุม ณ วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่, 1-3 เมษายน 2536. (อัดสำเนา)

ยงยุทธ ชูแว่น. *ครึ่งศตวรรษแห่งการค้นหาลู่และเส้นทางสู่อนาคต ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2552.

เรือนแบบล้านนาไทย. เชียงใหม่ : เจริญการค้า, 2521. (พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพนายบุญปั้น พงษ์ประดิษฐ์ 14 พฤษภาคม 2521).

ล้านนาปริทัศน์. เมืองที่พิมพ์ : สำนักพิมพ์, 2525.

(พิมพ์ในวาระครบรอบปีคล้ายวันมรณะ นางกิมฮ้อ นิมนานเหมินท์ 2525).

ล้านนาไทย อนุสรณ์พระราชพิธีเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ สามกษัตริย์. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2526.

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. *วิหารล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. “สัมมนาที่วัดเจดีย์หลวง จังหวัด เชียงใหม่ ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์ พระเจดีย์หลวง.” *เมืองโบราณ* 23, 1 (มกราคม-มีนาคม 2540) : 156-158.

วิชนี บุณนาค. “การระดมพลังและการเข้าร่วมการคัดค้าน การสร้างกระเช้าลอยฟ้าดอยสุเทพ : การศึกษาแนวจิตวิทยาสังคม.” *วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2530.

ศักดิ์ รัตนชัย. *ล้านนา-ล้านนาเป็นของใคร?*. ลำปาง : ม.ป.ท., 2530.

ศิริภรณ์ อังนันท. *รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะ เจดีย์วัดน้อย เวียงกุมกาม*. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี, 2528.

ศิลปล้านนาไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2521. (พิมพ์ในงาน ฌาปนกิจศพนายจารึก พงศ์พิพัฒน์ นางทิพย์ พงศ์พิพัฒน์ 26 มีนาคม 2521).

ศิลปวัฒนธรรม 17, 7 (พฤษภาคม 2539).

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. “เอกลักษณ์และสืบสาน สถาปัตยกรรมในภาคเหนือ.” เอกสาร ประกอบการประชุม ณ ห้องประชุมศูนย์ ฝึกอบรมและปฏิบัติการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 27-29 พฤษภาคม 2540. (อัดสำเนา)

สมโชติ อ่องสกุล. “การอนุรักษ์เมืองโบราณเชียงใหม่และ เชียงทอง.” *เมืองโบราณ* 20, 3 (กรกฎาคม- กันยายน 2537) : 77-88.

สรสวดี อ่องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2552.

สามารถ สิริเวชพันธุ์. *วิหารโถง ชุมโขง สกุลช่างลำปาง*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2525?

_____ และ เลี่ยม อธิธานนท์. *สถาปัตยกรรม พะเยาและน่าน*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531.

_____ *สถาปัตยกรรมวัดไทยลื้อในเขตจังหวัดน่าน*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2530.

สารคดี ปีที่ 12 (พฤษภาคม 2539).

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม. กองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม. *แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม นครลำปาง*. กรุงเทพฯ : สำนักงานนโยบาย และแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549.

สำนักนายกรัฐมนตรี. *คำพิพากษาศาลยุติธรรมระหว่าง ประเทศ คดีปราสาทเขาพระวิหาร*. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2505.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภ.002 สป.2 2-38. “วัดเจดีย์เจ็ดออด เชียงใหม่.”

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารกระทรวง ศึกษาธิการ. ศธ. 0701.26.3.2/5. “การเปิด พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ รวมคำแห่ง.” 2507. สุรพล ดำริห์กุล. *ลายคำล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544.

_____ และ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. *การศึกษาและ ปรับปรุงสิ่งแวดล้อม โบราณสถานร้างเมือง เชียงใหม่*. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

เสนอนิลเดช. ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2526.

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น. “ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจดีย์หลวง.” เอกสารประกอบการอภิปราย ณ ตึกวินยาภรณ์ โรงเรียนเมตตาศึกษา วัดเจดีย์หลวงวรวิหาร, 14 มิถุนายน 2540. (อัคราเนนา)

หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่. “การประชุมปฏิบัติการ เรื่อง การติดตามและประสานงานการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่.” เอกสารประกอบการประชุม ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร, 26-27 สิงหาคม 2536. (อัคราเนนา)

อนุวิทย์ เจริญศุภกุล. “สถานภาพการศึกษาสถาปัตยกรรมล้านนา : การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ พ.ศ. 2469-2529.” *ศิลปากร* 35, 4 (กรกฎาคม-สิงหาคม 2535) : 82-108.

_____. “สถานภาพล้านนาศึกษา : สถาปัตยกรรมล้านนา (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมล้านนา).” *หน้าจั่ว* ปีที่ 11 (2534) : 56-86.

_____. และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์. *เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยามฯ, 2539.

อรศิริ ปาณินท์. “กล่าวถึงวัดบ้านถิ่นสิบสองพันนาอีกครั้ง.” *หน้าจั่ว* 10 (2533) : 37-55.

_____. *การศึกษาหมู่บ้าน บ้าน และเทคโนโลยีการก่อสร้างของหมู่บ้านจีนฮ่อ จังหวัดแม่ฮ่องสอน*. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2540.

อรศิริ ปาณินท์. “ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย.” กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544. (เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ 22-23 มิถุนายน 2543).

_____. “งานภาคสนามเรือนพื้นถิ่นที่บ้านหม้า เชียงตุง.” *หน้าจั่ว ฉบับประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย* 2, 3 (กันยายน 2548) : 8-27.

_____. “ตลาดพื้นบ้านล้านนาไทย.” *หน้าจั่ว*, 3 (2526) : 231-246.

_____. *สถาปัตยกรรมใต้*. กรุงเทพฯ : ศิลปากร, 2539. (เอกสารประกอบการจัดสัมมนา เรื่อง นครเชียงใหม่ : อดีต ปัจจุบัน อนาคต 30-31 มีนาคม 2528).

เอกสารรวมบทความประกอบการสัมมนา ล้านนาอดีตศึกษา : ศิลปกรรม. เชียงใหม่ : ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรมวิทยาลัยครูจังหวัดเชียงใหม่, 2529.

แอนเดอร์สัน, เบเนดิกท์. *ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2552.

ภาษาต่างประเทศ

Cummings, Joe. *Lanna Renaissance*. Chiangmai : Dhara Dhevi Hotel, 2006.

Hutchinson, E. W. “The Seven Spires, a Sanctuary of the Sacred Fig Tree at Chiangmai.” *Journal of the Siam Society* 39, 1 (1951) : 1-68.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

บุญธรรม ยศบุตร. *กว่าจะเป็นวัดโลกโมฬีและภาพกิจกรรมจากวันนั้นที่ 22 กันยายน 2543-9 ตุลาคม 2544* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.watlokmolee.com/prawat/wat07.html>

ประชาไทออนไลน์. *กรรมการตรวจโรงแรมวัดมอญเจตนา ยังไม่สรุปผล-รื้อต้องทางล้อมคอก* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2004/11/1301>

_____. *เครือข่ายทรลททุนกรมศิลป์ บูรณะวัดพระสิงห์* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2005/12/21812>

_____. *นักวิชาการเสนอระงับก่อสร้างวิหารวัดสะตือ เมืองเชียงใหม่* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2009/04/20974>

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงแสน. *ประวัติความเป็นมา* [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 29 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.nationalmuseums.finearts.go.th/chiangsaen/history.htm>

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 22 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก http://library.cmu.ac.th/pinmala/cmu_request.php

_____. ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์. รู้จักภาควิชาศิลปะไทย [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.thaiartcmu.com/about.htm>

มหาวิทยาลัยศิลปากร. คณะโบราณคดี. ประวัติความเป็นมา [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 30 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.archae.su.ac.th/html/about.html>

_____. คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. ประวัติคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 30 มิถุนายน 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.arch.su.ac.th/th/aboutus/index.php?SystemMenuID=2>

ศูนย์สถาปัตยกรรมล้านนา คัมเจ้าบุรีรัตน์ (เจ้าน้อยมหาอินทร์ ณ เชียงใหม่). ประวัติความเป็นมา [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก http://www.lannaarch.net/?page_id=45

สำนักงานนโยบายและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. หน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น คือ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก http://www.onep.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=817&catid=82&Itemid=302

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์. หน่วยงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น จังหวัดนครสวรรค์ [ออนไลน์]. ภารกิจและแผนงาน. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.nsr.ac.th/culture/%E0%B8%AB%E0%B8%99%E0%B9%88%E0%B8%A7%E0%B8%A2%E0%B8%AD%E0%B8%99%E0%B8%B8%E0%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B9%8C/pagea3.html>

สุธิดา สุวรรณกันธา. “ดาราเทวี” จำลองวัดในโรงแรมเส้นแบ่งทางความคิดที่ยังไร้ดุลยภาพ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://prachatai.com/journal/2004/11/1300>

ASTVผู้จัดการออนไลน์. เครือข่ายชาวพุทธออก

แถลงการณ์วอนหยุดนำศาสนาวัตถุไปใช้เชิงพาณิชย์ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Local/ViewNews.aspx?NewsID=9470000082383>

_____. “วัดปันเสา” วัดโบราณ ปาฏิหาริย์พระธาตุเสด็จ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 18 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9550000007760>

socius2197 (นามแฝง). หอค้าหลวง สวนราชพฤกษ์ เชียงใหม่ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ 6 กรกฎาคม 2556. เข้าถึงได้จาก <http://www.chomthai.com/forum/view.php?qlD=2806>